

MYKOLO RIOMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

TATJANA MIŠANČIUKOVA
(Viešosios teisės iššęstinės studijos)

**GENOCIDO TEISINĖ SAMPRATA LIETUVOS RESPUBLIKOS
BAUDŽIAMAJAME KODEKSE IR TARPTAUTINIUIOSE TEISĖS AKTUOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Andrius Nevera

Vilnius, 2014

SANTRUMPOS

LR BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas

MGB – Valstybės saugumo ministerija (VSM) (Sovietų Sąjungos represinės struktūros dalis)

MVD – Vidaus reikalų ministerija (Sovietų Sąjungos represinės struktūros dalis)

NKGB – Valstybės saugumo liaudies komisariatas

NKVD – Vidaus reikalų liaudies komisariatas

SSKP – Sovietų Sąjungos komunistų partija

SSRS – Sovietų Socialistinių respublikų sąjunga, dar vadinama Sovietų Sąjunga, Tarybų Sąjunga, TSRS – valstybė

VKP(b) CK – Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) Centrinis komitetas

TURINYS

ĮVADAS.....	4
I. GENOCIDO TEISINĖS SAMPRATOS RAIDA.....	8
1.1. Genocido teisinės sampratos raida tarptautiniuose teisės aktuose.....	8
1.2. Genocido teisinės sampratos raida Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose.....	22
II. GENOCIDO NUSIKALTIMO SUDĖTIS POŽYMIAI PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMĄJĮ KODEKŠĄ.....	27
2.1. Objektyvieji požymiai.....	27
2.1.1. Genocido nusikaltimo objektas.....	28
2.1.2. Genocido nusikaltimą sudarančios pavojingos veikos.....	34
2.1.3. Genocido nusikaltimo subjektas.....	44
2.2. Subjektyvieji požymiai.....	51
IŠVADOS.....	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	58
SANTRAUKA.....	64
SUMMARY.....	65

ĮVADAS

Temos aktualumas ir problemiškas. Genocidas – tai vienas sunkiausių tarptautinių nusikaltimų žmoniškumui. Žmonijos istorija žino daugelį genocido atvejų: dar Biblijoje aprašytas žydų vaikų žudymas Egipte; armėnų genocidas Turkijoje; indėnų naikinimas užkariaujant Ameriką; holokaustas – nacistų vykdytas žydų genocidas. Ypatingai daug genocido atvejų pasaulyje užfiksuota po Antrojo pasaulinio karo, pavyzdžiui, „raudonųjų khmerų“ veiksmai Kambodžoje, kuomet buvo sunaikinta daugiau nei pusė šios šalies gyventojų. Ne tokie seni įvykiai Bosnijoje, Srebrenicoje, kai buvo nužudyta daugiau kaip septyni tūkstančiai musulmonų. Brazilijos valdžia ir dabar kaltinama, kad nuo 1974 metų sistemingai naikino janomanių indėnų gentį. Irako kariuomenė 1986 – 1988 metais sunaikino nuo 100 iki 200 tūkstančių kurdų (tikslus skaičius nenustatytas). 1972 metais Ruandoje organizuotos masinės hutų tautos žudynės, kuomet žuvo daugiau nei 200 tūkstančių hutų, o vėliau, kai valdžia perėjo hutams, jie organizavo atsakomąsias masinės žudynės, kurių metu buvo sunaikinta apie 940 tūkst. tutsi tautybės žmonių.¹

Čia pateikti ne visi genocido atvejai, šis sąrašas galėtų būti daug ilgesnis, nes kiekvienoje kultūroje ir visuomenėje egzistuoja skirstymas į savus ir svetimus nacionaliniu, religiniu, rasiniu pagrindu ir panašiai. Galima tik pažymėti, kad genocidas nevyko staiga. Valstybėms ir visuomenėms reikalingas tam tikras laiko tarpas genocido nusikaltimui pasiruošti. Todėl pasaulio visuomenės turėtų bendradarbiauti ir stengtis užkirsti kelią genocido nusikaltimams.

Deja, nusikaltimai žmoniškumui, genocidas skaudžiai palietė ir Lietuvą – dvi viena po kitos sekusios okupacijos lėmė, kad mūsų valstybė neteko maždaug trečdaliai gyventojų. Taigi, genocido nusikaltimo tyrimas aktualus mažiausiai trimis aspektais: genocido nusikaltimas yra nusikaltimų žmoniškumui pavojingiausia rūšis, skaudžiai palietusi ir Lietuvą; Lietuva tik atkūrus Nepriklausomybę įgavo realią galimybę nubausti genocido vykdytojus ir privalo šia galimybe pasinaudoti; Lietuva prisiėmė tarptautinius įsipareigojimus prisijungdama prie Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ genocido nusikaltimo baudimo srityje ir turi siekti, kad genocido kaltininkai neišvengtų atsakomybės.

Reikėtų pabrėžti, kad Lietuvos teisininkai nuo pat Atgimimo pradžios ėmėsi aktyvių žingsnių, kad genocido nusikaltimų vykdytojai būtų patraukti atsakomybėn. 1992 m. Vilniaus universiteto teisės fakulteto baudžiamosios teisės katedros iniciatyva Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Atkuriamasis Seimas priėmė įstatymą „Dėl Lietuvos gyventojų genocido“,

¹ Соломатин Ю. Геноцид: от библейских времен до XX века// <http://www.pravda.ru/world/nationals/nasledie/24-04-2006/50923-genocid-0/>; prisijungimo laikas: 2014-02-09.

kuriame pirmą kartą apibrėžė genocido nusikaltimą Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje; genocido vykdytojams buvo iškeltos bylos, sukėlusios didelį rezonansą visuomenėje².

Genocido nusikaltimų bylos nėra dažnos ir visada turi didelį atgarsį visuomenėje. Jeigu kitoje šalyje iškeliama genocido byla, per žiniasklaidos priemones tai tampa žinoma plačiajai visuomenei. Taigi, Lietuvoje, palyginus su kitomis šalimis, iškeliama tikrai nemažai bylų dėl genocido nusikaltimo. Remiantis Generalinės prokuratūros specialiųjų tyrimų skyriaus apibendrintais duomenimis,³ nuo 1990 iki 2010 m. (imtinai) atlikus ikiteisminį tyrimą prokurorai yra perdavę teismams net 33 baudžiamąsias bylas dėl nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų (iš jų, 25 bylos dėl genocido). Išanalizavus oficialioje statistikoje apie nusikalstamumą LR savivaldybėse⁴ pateiktą informaciją, matome, kad 2011 – 2013 metais užregistruoti dar 9 genocido nusikaltimo atvejai (2011 m. – 4 genocido nusikaltimai, 2012 m. – 2, 2013 m. – 3). Taigi, Lietuvoje daugėja genocido nusikaltimų kvalifikavimo atvejų. Tačiau ar tai iš tikrųjų yra teigiamas dalykas? Ir kas lemia genocido kvalifikavimo gausą Lietuvoje? Manome, kad tokia situacija gali būti pavojinga, kadangi ilgainiui galime būti pripažinti viena iš daugiausiai genocidą vykdžiusių tautų.

Pažymėtina, kad Lietuvos teisėje įtvirtinta platesnė genocido nusikaltimo samprata, kadangi pagal tarptautinę teisę, genocidu laikomi veiksmai, kuriais siekiama visiškai ar dalinai sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę. O pagal galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnį, genocidui prilygintini veiksmai ir prieš socialinę ar politinę grupę. 2011 metais buvo suabejota dėl LR Baudžiamojo kodekso 99 straipsnio atitikties LR Konstitucijai. Lietuvos apeliacinis, Panevėžio ir Kauno apygardos teismai kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnis ta apimtimi, kad jame numatyta baudžiamoji atsakomybė už genocidą prieš visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Norėtume atkreipti dėmesį, kad kaimyninėje Latvijoje be nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės į genocido sampratą taip pat buvo įtraukta ir socialinė grupė. Tačiau, 2013 metais Latvijos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnis reglamentuojantis genocido nusikaltimą buvo pakeistas ir socialinės grupės požymis buvo panaikintas. Gali būti, kad tam įtakos turėjo

² Prapiestis J. Lietuvos teisės universiteto tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedros doc. dr. Justino Žilinsko monografijos „nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje“ recenzija // Jurisprudencija, 2002. T. 32(24). P. 127.

³ Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros 2011 m. sausio 28 d. Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus veiklos 2010 metais ataskaita Nr. 17.9.-234 // <http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspnusikaltimaižmonišku> mui/tabid/221/Default.aspx; prisijungimo laikas: 2014-02-18.

⁴ Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse // Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje (Forma_1G) // http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=1; prisijungimo laikas: 2014-03-06.

didelį atgarsį ne tik Latvijoje ar Lietuvoje, bet ir visoje Europoje sukėlusi V. Kononovo byla dėl genocido, nukeliavusi net iki Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau - EŽTT). Pažymėtina, kad šis teismas yra gavęs skundą ir iš Lietuvos, tačiau, dar nėra jo išnagrinėjęs. Tai – Vytauto Vasiliausko, MGB karininko, Kauno apygardos teismo 2011-06-09 nuosprendžiu nuteisto už genocidą (už dalyvavimą nužudant du partizanus) skundas.

Temos ištyrimas. Teisinių publikacijų, nagrinėjančių genocido nusikaltimą Lietuvoje nėra daug. Galima būtų išskirti teisininką, tarptautinės humanitarinės teisės specialistą, prof. dr. J. Žilinską, kaip daugiausiai dėmesio nusikaltimų žmoniškumui ir genocido tyrimui skyrusį mokslininką, parašiusį šia tema daktaro disertaciją, monografiją ir nemažai straipsnių. Paminėtini ir kiti Lietuvos teisininkai parašę straipsnių bei pranešimų, susijusių su šia tema: G. Švedas, B. Abraitienė, A. Čepas, R. Valentukevičius, S. Katuoka. Taip pat reikėtų paminėti istoriką, humanitarinių mokslų daktarą A. Anušauską, kuris daug dėmesio skyrė lietuvių tautos sovietinio genocido tyrimui. Iš tarptautinės teisės specialistų besidominančių nusikaltimais žmoniškumui pažymėtini: W. A. Schabas, M. Shaw, A. Jones, R. Lemkin, B. Kiernan, M. C. Bassiouni, R. Cryer, L. A. Horvitz, Malcolm D. Evans, M. B. Akehurst, Ю. А. Решетов, В. П. Панов, И. И. Лукашук ir kt.

Pagrindinis šio darbo **tikslas** – atskleisti genocido nusikaltimo ypatybes tarptautinės ir Lietuvos Respublikos teisės požiūriu. Šiam tikslui pasiekti, iškėlėme tokius **uždavinius**:

- 1) išnagrinėti genocido teisinę sampratą tarptautiniuose teisės aktuose ir Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose;
- 2) išnagrinėti genocido nusikaltimo sudėties požymius ir ypatumus Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse;
- 3) palyginti Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir atskirų užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintas genocido nusikaltimo sampratas.

Šio tyrimo **objektas** – genocido nusikaltimas, įtvirtintas tarptautiniuose teisės aktuose, nacionalinės bei atskirų užsienio šalių baudžiamosios teisės šaltiniuose. Tyrimo objektas bus nagrinėjamas tarptautinės teisės, o taip pat nacionalinės bei atskirų užsienio šalių baudžiamosios teisės aspektu.

Tyrimo metodai. Darbe naudojami dokumentų analizės, istorinis, lyginamasis bei loginis tyrimo metodai. Atsižvelgiant į tyrimo objektą, tyrimo tikslus ir uždavinius, *dokumentų analizė* laikytinas svarbiausiu duomenų rinkimo (gavimo) metodu. *Istorinis metodas* pasirinktas, kad padėtų atskleisti genocido, kaip teisės normos, raidą ir įvertinti šios normos taikymo galimybes. *Lyginamasis metodas* panaudotas lyginant Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse ir atskirų užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintas genocido nusikaltimo

sampratas. *Loginis metodas* taikomas siekiant atskleisti teisės norminių aktų ir bylų turinį, darant apibendrinimus, išvadas, padedančias tiksliau ir aiškiau suvokti nagrinėjamus klausimus.

Darbo struktūra: darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis ir išvados. Dėstomoji dalis susideda iš dviejų skyrių. Pirmajame skyriuje nagrinėjama genocido sampratos raida tarptautinėje teisėje, t.y. pagrindiniuose jos šaltiniuose bei Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose. Antrajame skyriuje aptariami genocido nusikaltimo sudėties objektyvieji požymiai (genocido nusikaltimo objektas, genocido nusikaltimą sudarančios pavojingos veikos, genocido nusikaltimo subjektas) ir subjektyvieji požymiai (kaltė ir tikslas). bei palyginamos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir atskirų užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintos genocido nusikaltimo sampratos.

I. GENOCIDO TEISINĖS SAMPRATOS RAIDA

1.1. Genocido teisinės sampratos raida tarptautiniuose teisės aktuose

„Genocidas [gr. *genos* – giminė, gentis + lot. *caedo* – žudau], ištisų gyventojų grupių naikinimas dėl jų rasės, tautybės arba religijos.“⁵ „Genocidas – ištisų gyventojų grupių naikinimas rasiniais, nacionaliniais arba religiniais motyvais, susijęs su fašizmu ir komunizmu“⁶. Taip genocido sąvoką apibrėžia tarptautinių žodžių žodynai. Šiuo metu genocidas yra laikomas baisiausiu iš visų nusikaltimų (nusikaltimas prieš žmoniją, o ne prieš atskirus žmones), todėl jį vykdytųjų valstybės, vyriausybės dažnai būna linkusios neigti šį nusikaltimą ar termino naudojimą, geriau sutikdamos su terminu „masinės žudynės“ ir panašiai.

Genocidas priklauso sunkių masiškų žmogaus teisių pažeidimų kategorijai ir nusikaltimams prieš žmoniją. Genocido nusikaltimas ne tik pažeidžia pagrindinių žmogaus teisių kompleksą, jis kėsina į žmonijos kaip visumos saugumą: į gyvybę, į fizinę sveikatą, į psichinę sveikatą, į žmogaus genetiką, į reproduktyvinę funkciją, į intelektą ir dvasią. Genocido nusikaltimai pažeidžia ir pagrindines žmogaus teises ir žmogaus teises įtvirtintas *jus cogens* normose.

Genocido termino kūrėjas, Lenkijos žydų mokslininkas Raphael Lemkin, knygoje „Axis Rule in Occupied Europe“ rašė apie nacių Vokietijos nežmoniškus veiksmus ir Hitlerio planus išnaikinti okupuotos Europos tautas, siekiant germanizuoti šias teritorijas. Bandydamas apibūdinti šiuos nusikaltimus R. Lemkin taip sukonstravo genocido sąvoką: „Genocidas tai tautos ar etninės grupės sunaikinimas. <...> Aplamai genocidas nebūtinai pasireiškia tautos sunaikinimu tuoj pat. Jis veikiau numato koordinuotų veiksmų planą, stengiantis sunaikinti nacionalinių grupių egzistavimo pagrindą ir tuo siekiant šių grupių išnaikinimo. Šio plano dalis – tai politinių ir visuomeninių institutų, kultūros, kalbos, tautinio identiteto, religijos, ekonominio pagrindo egzistuoti nacionalinėms grupėms sunaikinimas, o taip pat saugumo, laisvės, sveikatos, orumo ir gyvybės atėmimas žmonėms, priklausantiems šioms grupėms. Genocidas nukreiptas prieš nacionalines grupes kaip visumą, o atliekami veiksmai prieš žmones ne kaip prieš atskirus asmenis, o būtent kaip prieš nacionalinės grupės narius“⁷. Šioje knygoje R. Lemkin susiaurino genocido sąvoką, pasiūlytą pranešime, pasakytame 1933 metais 5-ojoje Tarptautinės

⁵ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma Littera, 2001. P. 265.

⁶ Genocidas. In V. Vaitkevičiūtė. Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius, 2001.

⁷ Lemkin's R. Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress // <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>; prisijungimo laikas: 2014-01-10.

baudžiamosios teisės unifikavimo konferencijoje Madride – nuo rasinių, etninių, religinių ar socialinių grupių naikinimo iki tautinės ar etninės grupės naikinimo.

Genocido istorija skaičiuoja jau ne vieną tūkstantmetį, žmonija žino daugelį genocido atvejų užfiksuotų jau Biblijoje ir sistemingai pasikartojančių tai vienur, tai kitur. Bet genocidas, kaip tarptautinis nusikaltimas pirmą kartą oficialiai buvo pripažintas 1945 m. spalio 18 d., kai vyko Niurnbergo tarptautinio karo tribunolo procesas. Niurnbergo tarptautinio karo tribunolo statuto 6 straipsnio „c“ punkte genocidas buvo išskirtas kaip atskira nusikaltimų žmonijai rūšis ir apibūdintas kaip tyčinis sistemingas rasinių bei nacionalinių grupių naikinimas siekiant sunaikinti tam tikras žmonių rases ar klases, taip pat nacionalines, rasines ar religines grupes. Nors pats terminas „genocidas“ nei Tarptautinio karo tribunolo statute, nei šio tribunolo kaltinamajame akte nėra paminėtas, bet statuto 6 straipsnio „c“ punktas apibūdina genocido charakteristiką, kuri bus perimta vėliau 1948 m. Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“: „nusikaltimai žmoniškumui, o būtent: civilių gyventojų žudymas, naikinimas, pavergimas, trėmimas ir kitokie žiaurumai, įvykdyti iki karo ar karo metu, ar jų persekiojimas politiniais, rasiniais, religiniais motyvais, vykdant ar siekiant įvykdyti bet kurį nusikaltimą, tenkantį Tribunolo jurisdikcijai, nepriklausomai nuo to, ar tie veiksmai buvo laikomi tos šalies kurioje jie buvo įvykdyti, vidaus teisės pažeidimais, ar ne“⁸.

Tačiau nusikaltimai žmoniškumui dar nebuvo išskirti savarankiškais nusikaltimais, nes pats tribunolas savo sprendimuose nurodė, kad „nusikaltimai žmoniškumui“ yra išplėstiniai karo nusikaltimai, nes saugomų asmenų kategorija yra ta pati abiejuose nusikaltimuose, skirtumas tik tas, kad pažeidėjai buvo tos pačios ar kitos tautybės⁹. Ši formuluotė aiškiai rodė, kad nusikaltimai žmoniškumui pirmiausia iškilo kaip karo nusikaltimų atšaka.

Niurnbergo tarptautinio tribunolo kaltinamajame akte nurodyta, kad kaltinamieji „...vykdė rasinių ir nacionalinių grupių naikinimą, okupuotų teritorijų civilių gyventojų naikinimą, siekiant sunaikinti tam tikras tautas ar klases, taip pat apibrėžtas nacionalines, etnines ir religines grupes, ypač žydus, lenkus, čigonus, o taip pat ir kitus“¹⁰. Šioje formuluotėje galima matyti, kad tarp nacionalinių, etninių, religinių grupių minima „klasė“, kurią galima traktuoti kaip socialinę grupę.

Niurnbergo tarptautinio tribunolo Kontrolinės tarybos įstatymo Nr. 10, 2 straipsnio 1 punkte irgi apibūdinti nusikaltimai prieš žmoniškumą, bet jie identiški nusikaltimams prieš žmoniškumą apibūdintiems Niurnbergo tribunolo statuto 6 straipsnio „c“ punkte. Bet yra įdomus šio įstatymo 2 straipsnio 2 punktas, reglamentuojantis atsakomybę už šių nusikaltimų padarymą. Čia nurodomi nusikaltimų žmoniškumui subjektai, tai – „bet kuris asmuo, nepriklausomai nuo jo tautybės ir užimamų pareigų, yra padaręs nusikaltimus išvardintus 1 punkte, jei jis:

⁸ Нюрнбергский процесс. Сборник материалов в 8 томах. Москва, 1987. Т.1. Р. 147.

⁹ Ten pat. Т.7. Р. 267.

¹⁰ Ten pat. Т.8. Р. 64.

- a) pagrindinis vykdytojas;
- b) bendrininkas vykдęs bet kurį iš šių nusikaltimų, davęs įsakymą ar kurstęs padaryti jį;
- c) sutiko dalyvauti nusikaltime;
- d) dalyvavo rengiant planus ir veiksmus, dėl ko ir įvyko šis nusikaltimas;
- e) buvo grupės ar organizacijos, susijusios su šio nusikaltimo vykdymu, nariu;
- f) užėmė aukštas politines, civilines ar karo pareigas Vokietijoje ar sąjunginėje šalyje ar užėmė aukštas pareigas finansiniame, pramoniniame ar ekonominiame gyvenime, bet kurioje iš išvardintų šalių¹¹.

Kaip matome, nusikaltimų žmoniškumui subjektai yra tik fiziniai asmenys. Tarptautinio karo tribunolo Niurnberge įvykusiuose teisiniuose ginčuose gynyba įrodinėjo, kad nacistinės Vokietijos veikėjai negali būti atsakingi pagal tarptautinę teisę, motyvuodami valstybės akto doktrina. Gynyba teigė, kad už tarptautinius nusikaltimus atsakomybė tenka valstybei, o fiziniai asmenys nuo atsakomybės atleidžiami. Bet ši doktrina buvo paneigta Tarptautinio karo tribunolo Niurnberge nuosprendyje. Tribunolas konstatavo, kad nusikaltimus pagal tarptautinę teisę vykdo ne abstraktus vienetas, o individai, kurie turi ir atsakyti už tai. Valstybės atsakomybė nepašalina individų atsakomybės už valstybių tarptautinius nusikaltimus. Tačiau nacistinės Vokietijos nusikaltėliai buvo nubausti tik už nusikalstamus veiksmus, kuriuos atliko jau prasidėjus kariniam konfliktui.

Taigi, Tarptautinis karo tribunolas Niurnberge padėjo pagrindus bausti asmenis, kaltus dėl nusikaltimų taikai, žmoniškumui ir karinių nusikaltimų. Dabar fiziniai asmenys taip pat gali būti traukiami atsakomybėn už valstybės tarptautinius nusikaltimus kaip šių nusikaltimų organizatoriai ar vykdytojai¹².

1946 m. sausio 19 d. įkurto Tokijo tarptautinio karinio tribunolo Tolimiesiems Rytams statute buvo įtvirtinta beveik tapati nusikaltimų sąvoka. Šiek tiek kitoks Tokijo tribunolo statuto pobūdis lėmė ir truputį kitokį nusikaltimų žmoniškumui traktavimą. Tai nebuvo tarptautinė sutartis, kaip kad Niurnbergo tribunolo statutas. Nedideli nusikaltimų žmoniškumui formuluotės skirtumai buvo šie: neliko persekiojimo religiniu pagrindu (nes Japonijoje tokių atvejų nebuvo); tame pačiame punkte, šalia nusikaltimų žmoniškumui apibrėžimo, nurodyti asmenys, kuriems kyla atsakomybė: vadovai, organizatoriai, kurstytojai ir t. t. Tokijo tribunolo statute nusikaltimai

¹¹ Нюрнбергский процесс. Сборник материалов в 8 томах. Москва, 1987. Т.1. P. 159.

¹² Vadarpalas V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 298.

žmoniškumui buvo aiški karo nusikaltimų atšaka, nes sąsaja su kitais tribunolo jurisdikcijoje esančiais nusikaltimais išliko¹³.

Po Niurnbergo ir Tokijo procesų Jungtinės Tautos tęsė darbą – plėtojo norminę bazę, būtiną kovai su nusikaltimais žmonijai ir taikai. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinė Asamblėja 1946 m. gruodžio 11 d. priėmė Rezoliuciją Nr. 96(I), kurioje nurodė, kad pagal tarptautinę teisę genocidas yra nusikaltimas ir kad asmenys, kalti dėl jo padarymo, turi būti nubauti nepriklausomai nuo to, kas ir kokiais motyvais padarė šį nusikaltimą. Rezoliucija skelbė: „Genocidas tai žmonių grupių teisės egzistuoti paneigimas, panašiai kaip nužudymas, atskiro asmens teisės į gyvenimą paneigimas; toks teisės egzistuoti paneigimas įžeidžia žmogaus sąžinę, dėl to padaroma didelė žala žmonijai, kuri praranda kultūrinės ir kitokias vertybes, išreikštas šių žmonių grupėmis ir prieštarauja moraliniam įstatymui, JTO tikslams ir dvasiai. Galima nurodyti daugelį genocido nusikaltimų, kai buvo visiškai ar dalinai sunaikintos rasinės, religinės, politinės ir kitos grupės. Bausmė už genocido nusikaltimą yra tarptautinės reikšmės. Generalinė Asamblėja patvirtina, kad genocidas yra nusikaltimas pagal tarptautinę teisę, kurį smerkia civilizuotas pasaulis ir už kurio padarymą yra baudžiami vykdytojai ir jų pagalbininkai, tiek privatūs individai, valstybės pareigūnai ar valstybės vadovai, tiek įvykdytų pagal religinį, rasinį, politinį ar kitokį pagrindą“¹⁴. Šioje JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje apibendrintai pateiktos kelios svarbiausios genocido savybės ir baudimo principai: tai yra visiškas ar dalinis rasinių, religinių ar politinių grupių sunaikinimas, ir atsakomybė kyla bet kokio statuso vykdytojui.

Tarptautinėje teisėje iki šiol svarbiausias teisės šaltinis reglamentuojantis atsakomybę už genocidą yra 1948 m. JT konvencija „Dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį“¹⁵. Po 1946 m. gruodžio 11 d. paskelbtos JT Generalinės Asamblėjos Rezoliucijos prieš genocidą, JT Generalinė Asamblėja pavedė JT Organizacijos Ekonominėi ir Socialinei Tarybai parengti tyrimus, reikalingus parengti Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ projektą. Rezoliucijos prieš genocidą pagrindu 1948 m. gruodžio 9 d. buvo priimta Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“. Kaip tarptautinė sutartis ji įsigaliojo 1951 m. sausio 12 d., kai ją ratifikavo 20 valstybių, Lietuva prie šios konvencijos prisijungė 1992 metais¹⁶.

¹³ International Military Tribunal for the Far East Charter (IMTFE Charter) // <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/04/4-06/military-tribunal-far-east.xml>; prisijungimo laikas: 2013-12-27.

¹⁴ Мошенская Н.В. Проблемы ответственности за геноцид // <http://www.genocide.ru/lib/moshenskaya/1-1.htm>; prisijungimo laikas: 2014-01-12.

¹⁵ 1948 m. gruodžio 9 d. Jungtinių Tautų konvencija „Dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23–855.

¹⁶ Visuotinė lietuvių enciklopedija. VI t. Fau-1 – Goris. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. Vilnius, 2004. P. 546.

1948 m. JT konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ priskiria genocidą nusikaltimams žmonijai ir skelbia genocidą nusikaltimu, pažeidžiančiu tarptautinės teisės normas. Šia konvencija genocido problematika išskirta iš nusikaltimų žmonijai ir žmoniškumui, kurie buvo įtvirtinti Tarptautinio karo tribunolo Niurnberge statutu ir nuosprendžiu. Konvencija genocidą kaip bauginą nusikalstamą veiką laiko veiksmais, kuriais siekiama visiškai ar dalinai sunaikinti kurią nors tautinę, etninę, rasinę ar religinę asmenų grupę. Šie veiksmai gali pasireikšti:

- 1) tokios grupės narių žudymu;
- 2) sunkių fizinės ar psichinės sveikatos sužalojimų padarymas tokios grupės nariams;
- 3) tyčiniu sudarymu tokių gyvenimo sąlygų, kurioms esant žmogus negali išgyventi, tuo priartinant jo fizinį sunaikinimą;
- 4) priemonių gimstamumui grupės viduje sutrikdyti naudojimu;
- 5) prievartiniu vaikų perdavimu iš vienu grupių į kitas.

Kaip matome, ši konvencija gina tik keturias žmonių grupes. Toks sprendimas yra padarytas daugiau nei prieš pusę amžiaus, jis įtvirtintas tarptautinių teismų praktikoje ir tarptautinės teisės doktrinoje, genocido samprata yra nusistovėjusi tarptautinėje konvencinėje ir paprotinėje teisėje. Nors 1946 m. JT Generalinės Asamblėjos Rezoliucijoje prieš genocidą, genocidu apibūdinamas ir politinės grupės naikinimas, bet galutiniame Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ variante šio požymio, nurodyto visuose iki tol buvusiuose projektuose ir dokumentuose nebeliko. Kad šis požymis nebūtų įtrauktas, labai atkakliai siekė Sovietų Sąjunga.

JT konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ 3 straipsnis numato, kad yra baustinos šios veikos:

- 1) genocidas;
- 2) sąmokslas vykdyti genocidą;
- 3) tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą;
- 4) pasikėsinimas vykdyti genocidą;
- 5) bendrininkavimas genocide¹⁷.

JT konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ 6 straipsnyje numatyta nuostata, kad asmenys, kaltinami genocido ar kitos konvencijoje nurodytos veikos padarymu, turi būti teisiami tos valstybės, kurioje ta veika atlikta, kompetentingo teismo arba

¹⁷ 1948 m. gruodžio 9 d. Jungtinių Tautų konvencija „Dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį“// Valstybės žinios. 2002, Nr. 23–855.

tokio tarptautinio baudžiamojo teismo, kurio įstatymai galioja šios konvencijos šalims, kurios pripažįsta jo įstatymus¹⁸.

Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ 4 straipsnis nurodo, kad asmenys, vykdanys genocidą, pasikėsinę, tiesiogiai ir viešai kurstę vykdyti genocidą, bendrininkavę, sudarę sąmokslą vykdyti genocidą yra baudžiami nepriklausomai nuo to, ar pagal Konvenciją jie yra atsakingi vykdytojais, valstybės pareigūnais, ar privatūs asmenys, o 7 straipsnis šios veikos nelaiko politinių nusikaltimų nusikaltėlių išdavimo atveju. Atrodytų, kad pagal nurodytus Konvencijos straipsnius už genocido nusikaltimą gali būti apkaltinti tiksliai fiziniai asmenys, tačiau Konvencijos 9 straipsnyje galima matyti, kad susitariančiųjų šalių ginčai dėl šios Konvencijos aiškinimo, taikymo ar vykdymo, įskaitant ginčus dėl kurios nors valstybės atsakomybės už genocidą, sąmokslą vykdyti genocidą, tiesioginį ir viešą kurstymą bei kėsiniimąsi vykdyti genocidą, taip pat bendrininkavimą, perduodami nagrinėti Tarptautiniam teismui bet kurios ginčo šalies prašymu¹⁹.

Apibendrinus, galima pažymėti, kad Konvencija skelbia tam tikrus veiksmus, nukreiptus prieš nacionalinę, etninę, rasinę arba religinę grupę nusikaltimais pagal tarptautinę teisę ir neturi reikšmės, ar tie veiksmai atlikti karo ar taikos metu. Ypatinga konvencijos reikšmė pasireiškia tuo, kad tarptautiniu nusikaltimu ji paskelbė ir nusikalstamus žmonijai veiksmus, atliktus taikos metu. Iki Konvencijos priėmimo tarptautinėje teisėje vyravo nuomonė, kad tarptautinės teisės dalyku yra tik tarpvalstybiniai santykiai, visa kita buvo priskiriama atskirų valstybių vidaus suverenitetui, t.y. genocidas valstybės viduje buvo laikomas valstybės vidaus reikalu. Tai buvo realizuota ir Tarptautinio karo tribunolo Niurnberge nuosprendyje, kur nacistinės Vokietijos karo nusikaltėliai buvo pripažinti kaltais tik už karo metu padarytus nusikaltimus, t.y. už nusikaltimus, atliktus tuomet, kai konfliktas nebebuvo vidinis, o išsiplėtė į tarpvalstybinį.

1968 m. JT Konvencijos „Dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai bei žmoniškumui“²⁰ 1 straipsnyje nustatyta, kad karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui, kaip jie apibrėžti Niurnbergo tribunolo statute bei patvirtinti JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijomis (1946 m. gruodžio 11 d. rezoliucija 95 (I) ir 1946 m. vasario 13 d. rezoliucija 3 (I)), genocido nusikaltimo, apibrėžto 1948 m. Konvencijoje „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“, nežmoniškų veikų, kylančių iš apartheido politikos, atveju negali būti taikoma patraukimo baudžiamajon atsakomybėn senatis, neatsižvelgiant į tai, kada šie nusikaltimai padaryti. Kiti Konvencijos straipsniai nurodo, kad senatis netaikoma tiek vykdytojams, tiek organizatoriams, tiek padėjėjams ar kurstytojams, tiek

¹⁸ 1948 m. gruodžio 9 d. Jungtinių Tautų konvencija „Dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23–855.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ 1968 m. lapkričio 26 d. Konvencija „Dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23–856.

valstybinės valdžios atstovams, tiek privatiems asmenims, dalyvavusiems tokiuose veiksmuose; valstybės įpareigojamos prireikus priimti atitinkamus nacionalinius aktus, kad Konvencijos veikimas būtų užtikrintas.

Ši Konvencija buvo priimta susirūpinus, jog daugelio valstybių įstatymai nebegalės būti taikomi Antrojo pasaulinio karo nusikaltėliams dėl nacionalinių įstatymų numatytų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminų. Konvencijos ypatingai svarbi tuo, kad nusikaltimus žmonijai ir karo nusikaltimus ji pripažino pavojingiausiais ir specifiskais, numatydamą valstybių pareigą besąlygiškai bausti už nusikaltimų organizavimą, vykdymą, kurstymą nepriklausomai nuo jų padarymo laiko ir vietos. Ji numatė valstybių – Konvencijos dalyvių pareigą priimti įstatymus, numatančius senaties termino netaikymą persekiojant ir baudžiant už šių nusikaltimų padarymą.

2003 metais Kambodža ir Jungtinės Tautos pasirašė susitarimą dėl specialaus tribunolo tirti raudonųjų khmerų 1975-1979 metais padarytų nusikaltimų²¹. Manome, kad vertėtų aptarti genocido sąvoką įtvirtintą Liaudies-revoliucijos tribunolo dokumentuose. 1979 m. Liaudies-revoliucijos tribunolas Kambodžoje nuteisė raudonųjų khmerų organizacijos vadovus Pol Potą ir Ieng Sari už tokius genocido veiksmus:

- 1) nekaltų žmonių tyčinį žudymą;
- 2) prievartinį gyventojų perkėlimą iš kaimų ir miestų;
- 3) prievartinį žmonių įkalinimą koncentracijos stovyklose ir vertimą atlikti sunkius darbus;
- 4) tikėjimo, žodžio laisvės uždraudimą;
- 5) ekonominių ir kultūrinių struktūrų sunaikinimą;
- 6) šeimos ir socialinių santykių sugriovimą.²²

Tribunolas pripažino, kad genocido nusikaltimas, įvykdytas Kambodžoje yra sunkesnis, nei genocido nusikaltimas, įtvirtintas 1948 m. Konvencijoje „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“, todėl 1979 m. birželio 15 d. Liaudies-revoliucijos tarybos Kambodžoje priimtame dekrete-įsakyme Nr. 1 buvo įtvirtinta nauja genocido sąvoka, t.y. 1 straipsnyje nustatyta, kad genocidas – tai suplanuotas nekaltų žmonių žudymas, priverstinė gyventojų evakuacija iš kaimų ir miestų, gyventojų koncentracija ir vertimas juos dirbti sunkiuose ir morališkai sekinančiuose sąlygose, religijos išpažinimo uždraudimas, ekonominių ir kultūrinių struktūrų ir socialinių santykių sugriovimas²³.

1991 m. JT Tarptautinės teisės komisija 43 sesijoje priėmė Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektą, 1996 metais buvo parengta nauja kodekso redakcija. Kodekso

²¹ Visuotinė lietuvių enciklopedija. VI t. Fau-1 – Goris. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. Vilnius, 2004. P. 546.

²² Лукашук И., Ледах И., Кудрявцев В. и kt., Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма. Москва, 1995. P. 109.

²³ Лукашук И., Ледах И., Кудрявцев В. и kt., Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма. Москва, 1995. P. 110.

projektas sujungia iš esmės visų iki tol priimtų tarptautinių dokumentų, kuriuose tam tikros veikos apibūdintos kaip tarptautiniai nusikaltimai, nuostatas. Pagal šį projektą nusikaltimais taikai ir žmonijai laikytini bet kurie veiksmai ar neveikimas, sukeltys rimtą ir tiesioginį pavojų žmonijos egzistavimui. Tai tokie nusikaltimai: agresija; grasinimas agresija; kišimasis į kitų valstybių vidaus reikalus; kolonijinis viešpatavimas ir kitokios kitų valstybių viešpatavimo formos; genocidas; apartheidas; žmogaus teisių sistemingi ar masiniai pažeidimai; itin sunkių karo nusikaltimų bylos; samdinių verbavimas, panaudojimas, finansavimas ir apmokymas; tarptautinis terorizmas; neteisėta narkotinių priemonių apyvarta; tyčinė ir rimta žala aplinkai²⁴. Šio kodekso 17 straipsnis reglamentuoja *genocido* nusikaltimą – tai bet kokie veiksmai, atliekami siekiant visiškai ar dalinai sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę:

- a) šios grupės narių žudymas;
- b) rimtų fizinių ar psichinių sužalojimų grupės nariams padarymas;
- c) tyčinis sudarymas grupės nariams tokių gyvenimo sąlygų, esant kurioms įmanomas grupės visiškas ir dalinis fizinis išnaikinimas;
- d) gimstamumo ribojimas tokios grupės viduje;
- e) prievartinis vaikų perdavimas iš vienos grupės į kitą²⁵.

Kaip matome, tai tikslus 1948 m. Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ nuostatų perkėlimas.

1993 m. vasario 22 d. Jungtinių Tautų Saugumo Taryba Rezoliucija Nr. 827 (1993) įsteigė Tarptautinį tribunolą teisti asmenims, kaltinamiems sunkiais humanitarinės teisės pažeidimais *buvusios Jugoslavijos teritorijoje*²⁶. Šio Baudžiamojo Tribunolo įkūrimas buvo svarbiausias įvykis po Tarptautinio karo tribunolo Niurnberge nuosprendžio ne tik tarptautinėje baudžiamojoje teisėje, bet ir apskritai tarptautinės humanitarinės teisės prasme. Reikėtų pažymėti, kad Niurnbergo ir Tokijo tribunolai užbaigė taip vadinamą vieną tarptautinės teisės vystymosi etapą ir pradėjo naują. Nuo Niurnbergo ir Tokijo procesų visą laiką buvo galvojama apie pastovaus tarptautinio baudžiamojo teismo sukūrimą, kuriame būtų įkūnijami Niurnbergo, Tokijo procesų bei 1948 m. JTO Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudimo už jį“ principai. Todėl Tarptautinio baudžiamojo tribunolo teisti asmenims, kaltinamiems sunkiais humanitarinės teisės pažeidimais buvusios Jugoslavijos teritorijoje įkūrimas gali būti laikomas persilaužimu tarptautinėje politikoje bei tarptautinėje humanitarinėje teisėje.

²⁴ Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas // http://legal.un.org/ilc/summaries/7_4.htm; prisijungimo laikas: 2014-02-17.

²⁵ Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas, 1996 m. // http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/7_4_1996.pdf; prisijungimo laikas: 2014-02-17.

²⁶ Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai // <http://www.un.org/ru/law/icty/index.shtml>; prisijungimo laikas: 2014-02-17.

1993 m. gegužės 25 d. Jungtinių Tautų Saugumo Taryba patvirtino šio tribunolo statutą²⁷. Pagal statutą Tarptautinis tribunolas teisti asmenims, kaltinamiems sunkiais humanitarinės teisės pažeidimais *buvusios Jugoslavijos* teritorijoje įgaliotas persekioti asmenis, padariusius ar įsakiusius padaryti nusikaltimus, numatytus 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijoje (2 str.); pažeidusius karo įstatymus ar papročius (3 str.), taip pat vykdžiusius genocidą, nusikaltimus žmoniškumui. Šiame statute jau aiškiai atskirti karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui, genocido nusikaltimas išskirtas iš nusikaltimų žmoniškumui ir aiškiai apibrėžtas. Remiantis statuto 4 straipsnio 2 punktu „*genocidas* tai – tokie veiksmai, kuriais siekiama visiškai ar dalinai sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę:

- a) tokios grupės narių žudymas;
- b) sunkios fizinės ar psichinės žalos padarymas tokios grupės nariams;
- c) tyčinis sudarymas kokiai nors grupei tokių gyvenimo sąlygų, kurioms esant grupė visiškai ar dalinai bus sunaikinta;
- d) priemonių gimstamumui grupės viduje sutrikdyti naudojimas;
- e) prievartinis vaikų perdavimas iš vienos žmonių grupės į kitą.

Ir bus baudžiami tokie veiksmai:

- a) genocidas;
- b) sąmokslas įvykdyti genocidą;
- c) tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą;
- d) kėsinimasis vykdyti genocidą;
- e) bendrininkavimas genocide.²⁸

Tarptautinio baudžiamojo tribunolo teisti asmenims, kaltinamiems sunkiais humanitarinės teisės pažeidimais *buvusios Jugoslavijos* teritorijoje kompetentingas nagrinėti tik nusikalstamas veikas atliktas buvusios Jugoslavijos teritorijoje nuo 1991 m. sausio 1 dienos. Šio tribunolo statuto 5 straipsnyje nedviprasmiškai kalbama, jog tribunolo jurisdikcija asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, taikoma nepriklausomai nuo to, ar nusikaltimai padaryti tarptautinio ar vidaus konflikto metu.

1994 m. lapkričio 8 d. Jungtinių Tautų Saugumo Taryba Rezoliucija Nr. 955 (1994) patvirtino Tarptautinio baudžiamojo tribunolo teisminei persekiojimui asmenų, atsakingų už genocidą ir kitus rimtus tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, padarytus *Ruandos* teritorijoje, taip pat Ruandos piliečių, atsakingų už genocidą ir kitus panašius nusikaltimus,

²⁷ Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusios Jugoslavijos karo nusikaltimams teisti statutas // <http://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml>; prisijungimo laikas: 2014-02-18.

²⁸ Ten pat.

padarytus 1994 m. sausio 1 d. – 1994 m. gruodžio 31 d. kaimyninių valstybių teritorijoje statutą. Šio statuto 3 straipsnyje nurodyta, kad nusikaltimai žmonijai yra: plataus masto ar sistemingas civilių gyventojų žudymas, naikinimas, pavergimas, deportavimas, įkalinimas, kankinimai, išžaginimai, persekiojimai dėl nacionalinių, politinių, etninių, rasinių ar religinių motyvų, kiti nežmoniški aktai²⁹.

Tarptautinio baudžiamojo tribunolo nusikaltimams Ruandoje teisti statuto 2 straipsnyje apibrėžta kompetencija apima ne tik genocido vykdytojų teisminį persekiojimą, bet ir teisminį persekiojimą už nusikaltimus žmoniškumui, nurodytus statuto 3 straipsnyje.

Tarptautinio baudžiamojo tribunolo nusikaltimams Ruandoje teisti statuto 2 straipsnio 2 dalyje pateikta tokia *genocido* nusikaltimo sąvoka – „tai veiksmai, kuriais siekiama visiškai ar dalinai sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę:

- a. tokios grupės narių žudymas;
- b. sunkių fizinių ar psichinių sveikatos sužalojimų padarymas tokios grupės nariams;
- c. tyčinis sudarymas tokių gyvenimo sąlygų, kurioms esant grupė visiškai ar dalinai bus sunaikinta;
- d. taip pat priemonių gimstamumui grupės viduje sutrikdyti naudojimas;
- e. prievartinis vaikų perdavimas iš tokios grupės į kitą.³⁰

Tarptautinio baudžiamojo tribunolo nusikaltimams Ruandoje teisti statuto 2 straipsnio 3 dalis numato, kad bus persekiojami ne tik genocido veiksmai, bet ir sąmokslas įvykdyti genocidą, tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą, pasikėsinimas įvykdyti genocidą, bendrininkavimas darant genocido nusikaltimą³¹.

Kaip Tarptautinio baudžiamojo tribunolo teisti asmenims, kaltinamiems sunkiais humanitarinės teisės pažeidimais *buvusios Jugoslavijos* teritorijoje, taip ir Tarptautinio baudžiamojo tribunolo nusikaltimams *Ruandoje* teisti kompetencija apsiriboja tik nusikalstamų veikų, atliktų Ruandos teritorijoje arba nusikalstamų veikų, kurias padarė Ruandos piliečiai kaimyninėse teritorijose nagrinėjimu.

Galima pažymėti, kad ir tarptautinio tribunolo buvusiai Jugoslavijai ir Tarptautinio baudžiamojo Tribunolo Ruandai statutuose genocidas išskirtas iš nusikaltimų žmoniškumui sudėties – kaip pati sunkiausia ir žiauriausia nusikaltimų žmoniškumui rūšis, turinti tikslą masiškai ir sistemingai persekioti ir tampriai sujungtas su tikslu fiziškai sunaikinti ne bet kokius

²⁹ Tarptautinis baudžiamasis tribunolas Ruandai // <http://www.un.org/ru/law/ict/>; prisijungimo laikas: 2014-02-18.

³⁰ Tarptautinio baudžiamojo tribunolo nusikaltimams Ruandoje teisti statusas// <http://www.un.org/ru/law/ict/charter.shtml>; prisijungimo laikas: 2014-02-18.

³¹ Ten pat.

civilius gyventojus, o sunaikinti būtent kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę. Pažymėtina, kad genocido apibrėžimai Tarptautinio baudžiamojo tribunolo nusikaltimams Ruandoje ir Tarptautinio tribunolo nusikaltimams Jugoslavijoje teisti yra identiški genocido apibrėžimui įtvirtintam 1948 m. JT Konvencijoje “Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį”.

Atsižvelgiant į Tarptautinio tribunolo buvusiai Jugoslavijai ir Tarptautinio baudžiamojo tribunolo Ruandai įsteigimus, šių tribunolų statusus galima tvirtinti, kad šiuo metu nusikaltimai žmoniškumui nebūtinai susiję su tarptautiniu ar vidaus ginkluotu konfliktu. Tuo tarpu tarptautiniai kariniai Niurnbergo ir Tokijo tribunolai baudė už nusikaltimus žmoniškumui, įvykdytus per tarptautinį karinį konfliktą. Tiesa, tribunolo Jugoslavijai statusas orientuotas į tai, kad konfliktas Jugoslavijoje savo visuma buvo tarptautinis konfliktas (čia duodamos tiesioginės nuorodos į 1949 m. Ženevos konvencijas dėl karo aukų apsaugos), tačiau abu statutai leidžia bausti nusikaltėlius, įvykdžiusius nusikaltimus žmoniškumui per vidaus konfliktus. Net daugiau, tribunolo Jugoslavijai statuto 5 straipsnyje nurodoma, kad nusikaltimais žmoniškumui taip pat laikomi nusikaltimai, įvykdyti net tada, kai nėra jokio karinio konflikto, tarptautinio ar vidaus³².

1998 metų liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinė konferencija *Romoje* priėmė Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutą, šį dokumentą pasirašė 122 valstybės, o 17 pasirašiusios, bet neratifikavusios. Tarp neratifikavusių – JAV, Rusija, Kinija, Indija, Pakistanas, Izraelis ir kt.³³. Taip buvo realizuotas dar 1948 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos pavedimas Tarptautinės teisės komisijai ištirti galimybę įsteigti nuolatinį tarptautinį kriminalinį teismą. Tarptautinis baudžiamasis teismas sukurtas bausti už neabejotinai tik pačius pavojingiausius nusikaltimus, keliančius didžiausią grėsmę tarptautinei bendrijai, jos pripažįstamoms vertybėms, o tokių nusikaltimų kategorijų principinis sąrašas buvo pateiktas dar 1945 m. Niurnbergo karo tribunolo įstatuose. Tai – agresija, arba nusikaltimai taikai, karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui.

Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos Statutas yra sudėtinga ir detali tarptautinė sutartis. Romos statutas – tai sui generis tarptautinis baudžiamasis ir baudžiamojo proceso kodeksas³⁴. Romos statute reglamentuoti nusikaltimai, padaromi pažeidžiant bendrosios tarptautinės teisės – *jus cogens* – normas. Ir nors *jus cogens* normų sąrašo nėra ir nenumatoma jį sudaryti, remiantis tarptautine konvencine ir paprotine teise bei Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika galima nustatyti, kurios normos priskirtinos šiai kategorijai.

³² Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusios Jugoslavijos karo nusikaltimams teisti statusas // <http://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml>; prisijungimo laikas: 2014-02-18.

³³ Romos statutas // http://lt.wikipedia.org/wiki/Romos_Statutas; prisijungimo laikas: 2014-02-18.

³⁴ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 304.

Taigi, Romos statuto 5 straipsnyje numatyta, kad teismo jurisdikcijai priklauso tik labai sunkūs, visą tarptautinę bendriją verčiantys susirūpinti nusikaltimai. Pagal šį Statutą Teismo jurisdikcijai priklauso šie nusikaltimai:

- „a) genocidas (6 str.);
- b) nusikaltimai žmoniškumui (7 str.);
- c) karo nusikaltimai (8 str.);
- d) agresijos nusikaltimai“³⁵.

Teismo jurisdikcija nustatyta tik tiems nusikaltimams, kurie buvo atlikti po 2002 m. liepos 1 d., bet tik tuo atveju, jei valstybė, kurios pilietis įvykdė nusikaltimą, ratifikavo konvenciją.

Romos statuto 6 straipsnyje genocidas reiškia bet kurią iš išvardytų veikų, padaromų siekiant iš dalies ar visiškai sunaikinti nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę:

- a) tokios grupės narių nužudymas;
- b) sunkių kūno sužalojimų ar protinių sutrikimų tokios grupės nariams sukėlimas;
- c) išankstinis tyčinis sudarymas gyvenimo sąlygų, kuriomis siekiama tokią grupę visiškai ar iš dalies fiziškai sunaikinti;
- d) priemonių, kuriomis siekiama nutraukti vaikų gimstamumą tokioje grupėje, panaudojimas;
- e) prievartinis grupės vaikų perdavimas kitai grupei³⁶.

Taigi, nesunku pastebėti, kad genocido apibrėžimas Romos statute taip pat yra identiškas genocido apibrėžimui 1948 m. JT Konvencijoje „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“, o pastarasis apibrėžimas buvo pakartotas ir Tarptautinio tribunolo buvusiai Jugoslavijai ir Tarptautinio baudžiamojo tribunolo Ruandai statuteuose. Be to, genocido apibrėžime, pateiktame Romos statute, išliko ir dažnai kritikuojamas tikslas visiškai ar iš dalies sunaikinti grupę. Įrodyti, kad genocidu siekiama šio tikslo, visada yra labai sudėtinga problema, o vartojama sąvoka iš dalies – pakankamai neaiški.

Apibendrinus visus tarptautinės teisės šaltinius, kuriuose įtvirtinta genocido sąvoka, galima pabrėžti, jog 1948 m. Genocido konvencijoje suformuluota sąvoka ir pagrindiniai požymiai buvo perkelti ir į kitus tarptautinės baudžiamosios teisės šaltinius: Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų statusus, Jungtinių Tautų nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektus, Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutą (Kambodžos Liaudies-revoliucijos tarybos įstatyme nurodytą genocido sąvoką čia nenagrinėsime). Galima teigti, jog po 1948 m.

³⁵ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

³⁶ Ten pat.

Konvencijos genocido formuluotė tarptautinėje teisėje įsitvirtino ir nekito, todėl galima bendrai apžvelgti pagrindinius genocido nusikaltimo požymius.

Genocido nusikaltimo samprata sudaryta iš dviejų svarbiausių elementų – *siektino tikslo* (sunaikinti kokią nors grupę) ir *uždraustos veikos*. Genocido nusikaltimo sąvoka reikalauja konkretaus tikslo, kuris, remiantis tarptautine teise, yra šio nusikaltimo skiriamuoju požymiu. Uždraustos veikos (tokios grupės narių nužudymas; sunkių kūno sužalojimų ar protinių sutrikimų tokios grupės nariams sukėlimas; išankstinis tyčinis sudarymas gyvenimo sąlygų, kuriomis siekiama tokią grupę visiškai ar iš dalies fiziškai sunaikinti; priemonių, kuriomis siekiama nutraukti vaikų gimstamumą tokioje grupėje, panaudojimas; prievartinis grupės vaikų perdavimas kitai grupei) pagal savo pobūdį tai tyčiniai, sąmoningi veiksmai, kuriuos individas paprastai negalėtų įvykdyti nesuvokiant, kad jie gali nulemti tam tikras pasekmes. Tai nėra veiksmai, kurie paprastai gali būti atlikti netyčia ar dėl neatsargumo. Bet vien tik tikslo padaryti vieną iš nurodytų veikų, kartu su supratimu apie galimas pasekmės aukos atžvilgiu, neužtenka. Šio nusikaltimo apibūdinimas reikalauja ypatingos galvosenos arba konkretaus tikslo turėjimo, siekiant uždraustos veikos apibrėžtų pasekmių. Asmuo yra kaltas genocido nusikaltimo padarymu tik, kai bent viena iš uždraustų veikų atliekama „su tikslu sunaikinti visiškai ar dalinai kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę arba religinę grupę“.

Tikslas apima keletą svarbių aspektų:

1) siekį sunaikinti grupę, o ne vieną ar keletą asmenų, kurie atsitiktinai priklauso tai arba kitai konkrečiai grupei. Uždrausta veika turi būti atlikta prieš asmenį dėl jo priklausomybės konkrečiai grupei ir tai yra vienas iš suplanuotų veiksmų siekiant bendro – tikslo sunaikinti grupę. Būtent asmens priklausomybė šiai grupei, o ne jo asmenybė nulemia tiesioginių genocido aukų pagrindinį išskyrimo kriterijų. Ši grupė yra galutinis objektas arba tokios rūšies masinio nusikalstamo elgesio numatyta auka. Veiksmai prieš atskirus grupės narius tai priemonės pasitelktas siekiant konkretaus galutinio tikslo šios grupės atžvilgiu;

2) tikslas turi pasireikšti grupės kaip tokios sunaikinimu, t.y. kaip atskiros ir skirtingos nuo kitų grupių, o ne kaip kai kurių žmonių tik dėl jų priklausomumo konkrečiai grupei;

3) tikslas turi pasireikšti siekime sunaikinti grupę visiškai ar dalinai. Nėra būtinybės siekti visiškai sunaikinti grupę visame pasaulyje. Bet genocido nusikaltimas pagal savo pobūdį reikalauja sunaikinti konkrečios grupės didelę dalį;

4) tikslas sunaikinti būtent vienos rūšies grupę numatytą Konvencijoje, t.y. nacionalinę, religinę, etninę ar rasinę.

Genocido sampratai priskirtinos šios uždraustos veikos:

1) žudymas – tai grupės narių fizinis naikinimas, gyvybės atėmimas juos šaudant, deginant, skandinant, nuodijant ir kitais panašiais veiksmais, nulemiančiais individų mirtį;

- 2) rimtos fizinės ar psichinės žalos sukėlimas grupės nariams. Gali būti šios žalos rūšis:
 - fizinė žala, kuri pasireiškia sunkiais ar labai sunkiais sveikatos sutrikdymais;
 - psichinė žala, kuri pasireiškia vienokių ar kitokių protinių sutrikimų sukėlimu.

Fizinės ir psichikos sveikatos sutrikimai, sukelti grupės nariams, turi būti tokio sunkumo, kad galėtų nulemti rimtą grėsmę grupės nariams visiškai ar dalinai būti sunaikintiems;

- 3) išankstinis tyčinis sudarymas gyvenimo sąlygų, kuriomis siekiama tokią grupę visiškai ar iš dalies fiziškai sunaikinti – terminas „išankstinis tyčinis“ pavartotas nurodyti turint aiškų tikslą sunaikinti. Tai galėtų būti tokios sąlygos, kai grupei ribojamas aprūpinimas maistu, grupė negauna medicininio aptarnavimo, negauna pakankamai būsto ir pan.. Bet su sąlyga, kad šie apribojimai padaryti su tikslu visiškai ar dalinai sunaikinti grupę;

- 4) priemonių, kuriomis siekiama nutraukti vaikų gimstamumą tokioje grupėje, panaudojimas – tai ne tik klasikinė sterilizacija, bet ir skirtingų lyčių asmenų atskyrimas, santuokų grupės viduje uždraudimas ir pan.;

- 5) prievartinis grupės vaikų perdavimas kitai grupei – paprastai vaikai perduodami kitos tautybės, religijos ar kitoms grupėms. Ši genocido veika pasireiškia etninių ir kultūrinių ryšių tarp grupės ir jų palikuonių sunaikinimu. Taip atimama teisė tėvams auklėti savo vaikus pagal savo tautos tradicijas, papročius, taip sunaikinama tos grupės kultūra, papročiai ir kiti skiriamieji požymiai, galintys identifikuoti minimą grupę.

Žmogaus išskyrimas dėl jo rasės, religijos, tautybės, ar etniškumo yra smerkiami ir kitose tarptautinės teisės šaltiniuose. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 2 straipsnis skelbia: „Kiekvienas turi teisę naudotis visomis šioje Deklaracijoje paskelbtomis teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties“³⁷. Politinių ir pilietinių teisių pakto 2 straipsnis patvirtina: „Kiekviena valstybė, šio Pakto Šalis, įsipareigoja gerbti ir visiems esantiems jos teritorijoje bei priklausantiems jos jurisdikcijai asmenims užtikrinti teises, pripažįstamas šiame Pakte, be jokių skirtumų, tokių kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai arba kiti įsitikinimai, tautinė ar socialinė kilmė, turtinė padėtis, gimimas ar koks nors kitas požymis“³⁸.

Genocidas – tai visais atvejais nusikaltimas grindžiamas žmonių skirstymu pagal kokį nors požymį – tai gali būti odos spalva ar kiti išoriniai požymiai, religiniai įsitikinimai, visuomeninė padėtis, politinės pažiūros, ekonominis statusas, kalba, kultūra, tradicijos ir pan.. Genocidas reiškia tyčinį nusikaltimą, kuriuo siekiama sunaikinti grupę žmonių, pagal savo priklausomybę priskiriamų kokiam nors visuomenės sluoksniui.

³⁷ 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija // http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/lit.pdf; prisijungimo laikas: 2014-03-03.

³⁸ 1966 m. gruodžio 16 d. „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77–3288.

Kiekviena pasaulio šalis turėtų vykdyti tarptautinių aktų įsipareigojimus ir neleisti genocidui pasireikšti ne tik savo valstybės teritorijoje, bet ir atitinkamai reaguoti į genocido nusikaltimo apraiškas kitose valstybėse. Pasaulio bendruomenė turi užkirsti kelią atsirasti nusikaltimams, kurie kėsina į esmines visuotinai pripažintas žmogaus teises ir laisves.

1.2. Genocido teisinė samprata Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose

Kaip žinome, Lietuvą genocido nusikaltimai palietė negailestingai. Didžiausio masto naikinimai ir represijos Lietuvą užklupo per fašistinę (1941–1944 m.) ir sovietines okupacijas (1940–1941, 1944–1990 m.). Vien per 1941 m. birželio 14-osios didįjį trėmimą buvo ištremta daugiau kaip 18 tūkstančių žmonių³⁹. Hitlerinės Vokietijos okupacijos metais sunaikinta 136,5 tūkst. Lietuvos žydų (apie 85 proc. visų žydų, gyvenusių Lietuvoje)⁴⁰. Per abi sovietines okupacijas Lietuva neteko apie 791,5 tūkst. žmonių, iš jų 21,5 tūkst. žuvo Lietuvoje, išvežta į tremtį ir lagerius ir ten žuvo 275, 697 tūkst.⁴¹. Vargu ar Lietuvoje yra žmonių, kurių giminės nebūtų nukentėję nuo nusikaltimų žmoniškumui, tad nekeista, kad dėmesio šioms nusikaltimams Lietuvoje nedinga.

Remiantis Generalinės prokuratūros specialiųjų tyrimų skyriaus apibendrintais duomenimis⁴², nuo 1990 iki 2010 m. (imtina) prokuratūrose buvo pradėti ir atliekami (vadovaujama atlikimui ikiteisminio tyrimo įstaigose) 249 ikiteisminiai tyrimai dėl nacių ir sovietų okupacijų laikotarpiu padarytų nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų, už kuriuos baudžiamoji atsakomybė numatyta Lietuvos Respublikos BK XV skyriuje (BK 99-113str.). Nuo šalies valstybingumo ir nepriklausomybės atkūrimo iki 2010 m. pabaigos teismams prokurorai perdavė 33 baudžiamąsias bylas dėl nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų, kuriose jų padarymu buvo apkaltinti 45 asmenys.

Vos prasidėjus Atgimimui, jau 1988 m. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros iniciatyva buvo siūloma įtvirtinti genocido nusikaltimo baudimą⁴³ ir tai netrukus buvo padaryta, kai 1992 m. balandžio 9 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji

³⁹ Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998) // Sud. I. Ignatavičius. Vilnius: Vaga, 1999. P. 42.

⁴⁰ Eidintas A. Lietuvos žydų žudynių byla. Vilnius, 2001. P. 291.

⁴¹ Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998) // Sud. I. Ignatavičius. Vilnius: Vaga, 1999, P. 578.

⁴² Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros 2011 m. sausio 28 d. Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus veiklos 2010 metais ataskaita Nr. 17.9.-234 // <http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspNusikaltimaižmoniškumui/tabid/221/Default.aspx>; prisijungimo laikas: 2014-02-18.

⁴³ Prapiestis J. Ar Respublikos baudžiamoji teisė bus tarptautinio lygio? // Socialistinė teisė. Lietuvos TSR teisingumo ministerijos biuletenis, 1989. Nr. 2.

Taryba (Atkuriamasis Seimas) priėmė įstatymą "Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą"⁴⁴, kuris įsigaliojo 1992 04 15. Įstatymo preambulėje konstatuojama, kad Lietuvos Respublika prisijungia prie 1948 m. JT konvencijos "Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį", 1968 m. JT konvencijos "Dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai ir žmoniškumui", taip pat pripažįsta Niurnbergo tarptautinio karinio tribunolo įstatus, vykdo 1948 m. JT konvencijos "Dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį" V straipsnį, įpareigojantį prisijungusias konvencijos šalis išleisti atitinkamus nacionalinius baudžiamuosius įstatymus.

Įstatymo pirminės redakcijos pirmajame straipsnyje buvo išdėstyta genocido nusikaltimą baudžiančios normos dispozicija. Tam, kad vėliau galėtume pamatyti dispozicijos raidą, pacituosime šį straipsnį, pagal kurį genocidas – tai "veiksmai, kuriais siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių kokiai nors nacionalinei, etninei, rasinei ar religinei grupei, pasireiškusieji šių grupių narių žudymu, žiauriu kankinimu, sunkiu kūno sužalojimu, protinio vystymosi sutrikdymu; tyčiniu sudarymu tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis siekiama sunaikinti visą ar dalį tokios žmonių grupės; prievartiniu vaikų perdavimu iš šių grupių į kitas ar panaudojimu priemonių, kuriomis siekiama prievarta apriboti gimstamumą (genocidas)"⁴⁵.

Šis apibrėžimas iš esmės atitiko 1948 m. JT „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ konvenciją, išskyrus tai, kad Lietuvos įstatymų leidėjai akcentavo fizinį sunaikinimą, o sankcija – laisvės atėmimas nuo penkerių iki penkiolikos metų su turto konfiskavimu arba mirties bausmė su turto konfiskavimu⁴⁶.

Antrajame šio įstatymo straipsnyje buvo nurodyta, kad "Lietuvos žmonių žudymas ar kankinimas, jos gyventojų deportavimas, padaryti nacistinės Vokietijos ar SSRS okupacijos metais, atitinka tarptautinės teisės normose numatyto genocido nusikaltimo požymius"⁴⁷. Žiaurių kankinimų, deportacijų, kaip genocido formų nurodymas šiame įstatyme, reiškia, kad įstatyme pateikiama platesnė genocido samprata nei Jungtinių Tautų konvencijoje „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“⁴⁸. Toks sampratos išplėtimas Lietuvos atveju gali būti pagrindžiamas tuo, kad deportacijos Lietuvoje dažnai buvo vykdomos turint tikslą naikinti, o ne perkelti gyventojus. Manytume, kad tokią genocido sampratą įtakojo ir Lietuvos išėivijos darbai, kuriuose išivyravo nuostata, kad sovietinio ir nacių genocido metodai yra panašūs ir tai yra pavergimas, kankinimai, priverstiniai darbai, deportacijos ir masinės žudynės. Tarp tokių darbų galima išskirti K.Pelėkio knygą "Genocidas. Triguba lietuvių tragedija", kur, autoriaus nuomone,

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą" taikymo tvarkos // Valstybės žinios. 1992, Nr.13-343.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ // Valstybės žinios. 1992, Nr. 13-342.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Vilnius: Eugrimas, 2000. T.1. P. 48.

genocidas – tai lietuvių trėmimai, suėmimai ir žudynės 1940 – 1941 metais bei repatrijavimas į Vokietiją 1941 metais, taip pat nacių okupacijos metu įvykdytos žydų žudynės, koncentracijos stovyklų ir žudynių Lietuvoje aukos, išvežtieji darbams į Vokietiją, masinių deportacijų, karinių ir darbo mobilizacijų aukos, lenkų repatrijavimas⁴⁹.

Norėtume atkreipti dėmesį, kad į genocido sudėtį buvo įtrauktas kankinimas, kuris pats savaime JT "Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį" konvencijos nėra priskiriamas prie nežmoniškų veikų, sudarančių genocidą, tačiau jeigu kankinimai vykdomi su tikslu sunaikinti tam tikrą grupę ir atliekami kaip kurio nors genocidinio veiksmo dalis (pvz., sterilizacija, žalojimas), jie taip pat galėtų būti laikomi genocidu.

Kiti straipsniai nustato, kad šis įstatymas turi grįžtamąjį galią, taip pat teigia, kad asmenims, padariusiems įstatyme numatytus veiksmus iki jo įsigaliojimo, netaikoma traukimo baudžiamojon atsakomybėn senatis. Galima teigti, kad įstatymas pakartoja visus svarbiausius JT "Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį" konvencijos teiginius bei principus.

Keletą metų šis įstatymas veikė kartu su Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu (toliau – LR BK), netgi keldamas tam tikrą koliziją dėl mirties bausmės, kai ji buvo panaikinta. Tačiau toks neįprastas Lietuvos teisinei sistemai atvejis 1998 m. gruodžio 21 d. buvo panaikintas, inkorporuojant genocido nusikaltimo draudimo normą į LR Baudžiamąjį kodeksą⁵⁰, nes iki to laiko įstatymas "Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą" veikė kaip atskiras baudžiamasis įstatymas. Įtraukiant genocido nusikaltimą į Baudžiamąjį kodeksą genocido nusikaltimo sudėtyje padarytas esminis papildymas – buvo išplėstas grupių sąrašas, įtraukiant socialines ir politines grupes, pridėdama antroji straipsnio dalis, numatanti atsakomybės griežtinimą už genocido organizavimą ir vadovavimą jam bei už tai, jei genocidiniai veiksmai pasireiškė žmonių žudymu.

Taigi, pagal tuomet galiojusį BK 71 straipsnį genocido sąvoka iš esmės atitiko tarptautinėje teisėje suformuluotą genocido sąvoką. Tačiau, kaip jau pažymėta aukščiau, BK 71 straipsnis išplėtė genocido sampratą, nurodydamas, kad genocidas yra ir socialinei ar politinei grupei priklausančių asmenų atžvilgiu vykdomi aukščiau nurodyti veiksmai. Lietuvos Aukščiausiasis teismas nagrinėdamas baudžiamąją bylą dėl genocido nusikaltimo pažymėjo:

“akivaizdu, kad genocido nusikaltimo sudėties papildymas veikia, kuria siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, yra ne kas kita, kaip Lietuvos Respublikos 1992 m. balandžio 9 d. įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“, kuriuo buvo prisijungta prie Konvencijos, 2 straipsnio nuostatų realizavimas“⁵¹.

⁴⁹ Anušauskas A. "Genocido" sąvoka Lietuvos istorijoje // <http://www.genocid.lt/Leidyba/10/arvydas.htm>; prisijungimo laikas: 2014-01-12.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 621, 71 straipsniais ir 81, 24, 25, 26, 35, 49, 54, 541, 89 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 42-1140.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K-58/2005.

Teisininko, socialinių mokslų daktaro, Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo akto signataro J. Prapiesčio manymu, "Konvencinės genocido sudėties papildymas politinės ir socialinės grupės požymiais yra pagrįstas, atspindintis realybę. Pastaruoju metu nemažai būta genocido aktų ne tik nacionaliniu, etniniu, rasiniu ar religiniu pagrindu, bet ir dėl politinių priežasčių. Neapykantos, smurto, susidorojimo objektais gali būti ir atskiros socialinės grupės"⁵².

Taip pat Baudžiamojo kodekso 71 straipsnis skyrėsi nuo anksčiau galiojusio įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ ir sankcijose numatytų bausmių griežtumu. Šio straipsnio 1 dalyje buvo numatyta sankcija laisvės atėmimas nuo penkerių iki dvidešimt metų, o 2 dalis, nustatanti atsakomybę už tokius genocido veiksmus kaip žmonių žudymą, taip pat už genocido organizavimą ar vadovavimą, numatė laisvės atėmimo bausmę nuo dešimt iki dvidešimt metų arba laisvės atėmimą iki gyvos galvos, arba mirties bausmę.

Atkreipiame dėmesį, kad iki šiol tebegalioja 1992 04 09 d. įstatymo dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą 1 straipsnis, numatantis, kad „atsakomybę už Lietuvos gyventojų genocidą nustato Lietuvos Respublikos įstatymai“⁵³ ir 2 straipsnis, nustatantis, kad „Lietuvos žmonių žudymas ar kankinimas, jos gyventojų deportavimas, padaryti nacistinės Vokietijos ar SSRS okupacijos ir aneksijos Lietuvoje metais, atitinka tarptautinės teisės normose numatyto genocido nusikaltimo požymius“⁵⁴.

2000 metais priimto Baudžiamojo kodekso 99 straipsnyje pateikta genocido nusikaltimo dispozicija šiek tiek skiriasi nuo ankstesnių dispozicijų. Pagal šį straipsnį, genocidą įvykdo "tas, kas siekdamas fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, organizavo, vadovavo ar dalyvavo juos žudant, kankinant, žalojant, trikdant jų protinį vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, ribojo toms grupėms priklausančių žmonių gimstamumą ar prievarta perdavė jų vaikus kitoms grupėms."⁵⁵

Kaip matome, žymesnis skirtumas yra tas, kad į dispoziciją įtraukiami žodžiai "organizavo, vadovavo ar dalyvavo". Ankstesniame genocido nusikaltimo dispozicijos variante vadovavimas ir organizavimas buvo išskirti į antrą dalį, kaip kvalifikuojančios aplinkybės, dabar bendrininkavo aspektai atsidūrė specialiosios dalies dispozicijoje. Matyt JT konvencijos "Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį" 3 straipsnio paskutiniame punkte nurodytas bendrininkavimas ir buvo pagrindas nurodyti dispozicijoje "organizavimą, vadovavimą

⁵² Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. Vilnius: Eugrimas., 2000. P. 49.

⁵³ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ // Valstybės žinios. 1992, Nr. 13-342.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ // Valstybės žinios. 1992, Nr. 13-342.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

ar dalyvavimą”, nors tokia nuoroda ir nebuvo būtina, kaip nebuvo reikalinga nuoroda į bandymą įvykdyti genocidą, nes tai – nusikaltimo stadijų klausimas, kuris aptariamas LR BK bendrojoje dalyje.

II. GENOCIDO NUSIKALTIMO SUDĖTIES POŽYMIAI PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMĄJĮ KODEKSĄ

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nėra nusikaltimo sudėties apibrėžimo. Nusikaltimo sudėties sampratą atskleidžia Baudžiamosios teisės doktrina. Remiantis teisine literatūra, nusikaltimo sudėtis – tai baudžiamajame įstatyme numatytų objektyvių ir subjektyvių požymių visuma, lemianti vienos ar kitos pavojingos veikos pripažinimą nusikaltimu. Nusikaltimo sudėčiai visų pirma priklauso objektyvūs ir subjektyvūs požymiai, kurie yra būtini, kad pavojinga veika būtų pripažinta nusikaltimu, o kaltas asmuo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Jei nėra bent vieno iš šių požymių, nėra ir nusikaltimo sudėties⁵⁶. T.y. tik nustatčius nusikaltimo sudėtį galima veiką pavadinti nusikaltimu, o veiką padariusį asmenį – nusikaltėliu.

Nusikaltimo sudėties požymiai padeda išskirti nusikaltimo sudėčių specifines savybes, atskirti vienas nusikaltimų sudėtis nuo kitų nusikaltimų sudėčių. Išsamesniam genocido nusikaltimo sampratos atskleidimui šiame skyriuje bandysime apibūdinti objektyviuosius ir subjektyviuosius genocido nusikaltimo sudėties požymius.

2000 metais priimtame Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse genocido nusikaltimo sudėtis įtraukta į specialiosios dalies „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai“ skyrių. LR Baudžiamojo kodekso 99 straipsnyje taip apibrėžta genocido nusikaltimo sudėtis:

“Tas, kas siekdamas fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, organizavo, vadovavo ar dalyvavo juos žudant, kankinant, žalojant, trikdant jų protinę vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, ribojo toms grupėms priklausančių žmonių gimstamumą ar prievarta perdavė jų vaikus kitoms grupėms,

baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos”⁵⁷.

2.1. Genocido nusikaltimo objektyvieji sudėties požymiai

Objektyvieji nusikaltimo sudėties požymiai apibūdina išorinę, matomą žmogaus poelgio pusę. Šioje dalyje panagrinėsime genocido nusikaltimo objektą, nusikaltimą sudarančias pavojingas veikas bei genocido nusikaltimo subjektą.

⁵⁶ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 145.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

2.1.1. Genocido nusikaltimo objektas

„Nusikaltimo objektas yra tai, į ką nukreiptas nusikaltimas, kam nusikaltimu padaroma žala ar sukeliama žalos grėsmė. Nusikaltimo objektą apibūdina tie baudžiamojo įstatymo saugomi gėriai, į kuriuos kėsinama nusikaltimu. Su nusikaltimo objektu yra susijęs ir nusikaltimo dalykas – tie materialaus pasaulio daiktai, į kuriuos tiesiogiai kėsinantys pažeidžiami teisiniai gėriai“⁵⁸. Taigi, kaip matome iš apibrėžimo, nusikaltimo objektas tai teisinis gėris, kurį saugo baudžiamasis įstatymas. Aišku, kad teisiniai gėriai gali būti saugomi ir kitų teisės šakų įstatymų. Bet, nusikaltimu gali būti pažeisti tik tie teisiniai gėriai, kuriuos saugo baudžiamasis įstatymas.

Galime prisiminti, kad nusikaltimo pagrindinį objektą dažnai atskleidžia pats nusikaltimų grupės pavadinimas (pvz., nusikaltimai gyvybei). Taigi, šiuo atveju nusikaltimo pagrindinis objektas yra žmoniškumas. Genocidas yra sudėtinis nusikaltimas, todėl jo papildomais objektais yra kiti gėriai, t.y. žmogaus gyvybė, sveikata, laisvė, neliečiamybė, nuosavybė, politinės ir kitokios teisės ir laisvės. Iš esmės šiuo nusikaltimu pažeidžiami beveik visi LR baudžiamaisiais įstatymais ginami teisiniai gėriai.

Genocidu (įvairiomis formomis ir būdais) kėsinama į atskirą žmonijos dalį pagal bet kurią įstatyme nurodytą požymį – nacionalinę, etninę, rasinę, religinę, socialinę bei politinę priklausomybę kuriai nors šių žmonių grupei ar jos daliai. Tuo daroma žala visai žmonijai, nes genocido veiksmais sunaikinama arba sudaromos sąlygos sunaikinti, kėsinama sunaikinti atskirą žmonijos dalį, t.y. tam tikrą apibrėžtą nacionalinę, etninę, rasinę, religinę, socialinę ar politinę grupę. Žmonija su visa savo įvairove, yra pagrindinis šio nusikaltimo objektas, genocidu kėsinama ir į žmonijos saugumo bei egzistavimo sąlygas.

Genocido tiesioginis objektas, remiantis LR baudžiamojo kodekso 99 straipsniu, yra nacionalinės, etninės, rasinės, religinės, socialinės ar politinės grupės bei šias grupes sudarančių gyventojų teisė į gyvybę, sveikatą, egzistavimo sąlygas, išlikimo, vystymosi galimybes. Lietuvos teisininkas, tarptautinės humanitarinės teisės specialistas J. Žilinskas rašo, kad genocido tiesioginis objektas tai – “tarptautinė visuotinės pagarbos žmogaus teisėms sistema, draudžianti masinį ir individualų bet kurių žmogaus teisių neigimą, pažeidimą, apribojimą”⁵⁹.

Vienas iš bruožų, išskiriančių genocidą kaip specialią nusikaltimų žmoniškumui rūšį, yra specializuota nukentėjusiųjų grupė, nes genocidu gali būti pripažintas ne bet koks masinis civilių gyventojų naikinimas, o tik tam tikru požymiu pasižyminčios grupės naikinimas. Nukentėjusysis – remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsniu, tai fizinis asmuo,

⁵⁸ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 150.

⁵⁹ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius, 2003. P. 46.

kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos.⁶⁰ Taigi, nukentėjusysis nuo genocido nusikaltimo yra individualus fizinis asmuo, esantis kokios nors nacionalinės, etninės, rasinės, religinės, socialinės, politinės grupės nariu, t.y. asmuo, kuris yra persekiojimas dėl jo priklausymo tokiai grupei – lietuvis, latvis, žydas, vokiečių, negras, azijatas, stačiatikis, musulmonas, turtingas (buožė), inteligentas (mokytojas) ir pan.. Kaip matome, nukentėjusieji nuo genocido nusikaltimo apibūdinami papildomu požymiu, t. y. būtinumu priklausyti tam tikrai grupei. Priklausymo nacionalinei ir etninei grupei kriterijai gali būti grupės narių istoriniai, teritoriniai, kalbiniai, ekonominiai, kultūriniai, tradiciniai ryšiai; religinei grupei – išpažįstama religija arba priklausymas šią religiją išpažįstančiai aplinkai; rasinei – tam tikri antropologiniai, fiziologiniai, genetiniai skirtumai. Nukentėjusiais nuo genocido nusikaltimo taip pat laikytinos ir nacionalinės, etninės, religinės, rasinės, socialinės bei politinės mažumos.

Nacionalinė grupė – tai žmonių grupė, priklausanti tam tikrai nacijai. Nacija (lot. natio – tauta) tai – istorinė žmonių bendrija, susidariusi jų kalbos, teritorijos, ekonominio gyvenimo, kultūros, tradicijų, buities ir kai kurių charakterio, psichinės sandaros ypatybių bendrumo pagrindu⁶¹. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas pateikia tokį „tautos“ apibrėžimą – tai „istoriškai susidariusi žmonių bendruomenė, turinti bendrą kilmę, žemę, istoriją ir kultūrą“⁶². Terminas „nacionalinė grupė“ yra tarptautinis terminas, kuris, be jokios abejonės, pirmiausia siejasi su žodžiais „nacionalinis“ ir „nacija“. Prielaidą patvirtina ir Tarptautinių žodžių žodynas – jame pateikta tokia žodžio „nacionalinis“ reikšmė: „susijęs su visuomeniniu, politiniu nacijos gyvenimu“⁶³.

Etninė grupė – istoriškai susiformavusi pastovi grupė žmonių, susijusių etniniais ryšiais, priklausanti tai pačiai kalbinei, kultūrinei, tradicinei ir pan. aplinkai⁶⁴. Etninės grupės nariai supranta save kaip vientisą darinį⁶⁵.

Istoriniai faktai leidžia teigti, kad sovietinis genocidas buvo nukreiptas ne kokios nors formalios „liaudies priešų“ (t.y. politinių oponentų) grupės atžvilgiu, o nacionalinės lietuvių grupės, atrenkant būtent pagal nacionalumo–etniškumo kriterijus. Lietuvos istorikas A. Anušauskas rašo, kad „ėmus griežtinti tremtinių laikymo režimą, 1949 m. rugsėjo mėn. buvo dar labiau sukonkretinta prieš lietuvius ir kitas „nepatikimas“ tautas (čečėnus, latvius, estus ir kt.) nukreipta politika. Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministras S. Kruglovas ir generalinis prokuroras Safonovas nustatė tremtinių vaikų (nuo 16 metų) įrašymo į bendrą tremtinių įskaitą (t. y. amžinai tremčiai) tvarką. Mišriose tremtinių ir „netremtinių“ šeimose gimę ir sulaukę 16 metų

⁶⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.

⁶¹ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius, Euginas, 2000. P. 50.

⁶² Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1993. P. 836.

⁶³ Tarptautinių žodžių žodynas. Antra pataisyta laida. Alma Littera, Vilnius, 2003. P. 502.

⁶⁴ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius, Euginas, 2000. P. 51-52.

⁶⁵ Etninė grupė // http://lt.wikipedia.org/wiki/Etnin%C4%97_grup%C4%97; prisijungimo laikas: 2014-02-22.

amžiaus vaikai gavo teisę pasirinkti tėvo arba motinos tautybę. Vaikai, pasirinkę tėvo tremtinio ar motinos tremtinės tautybę, buvo įrašomi į tremtinių įskaitą, o vaikai, pasirinkę „netremtinių“ tautybę, – neįrašomi. Taip buvo skatinamas nutautėjimas. Jaunoji karta, atsisakiusi savo tautybės, kalbos, kultūros, galėjo išvengti tėvų likimo. Tuo tarpu lyg ir tokio pat likimo žmonių – rusų tremtinių <...> vaikai į tremtinių įskaitą visiškai nebuvo įrašomi”⁶⁶. Nors tokie veiksmai anaipol fiziškai nenaikino žmonių, tačiau naikino grupę kaip vienetą ir tai buvo lietuvių nacionalumo–etniškumo grupės naikinimas.

Rasinė grupė – tai asmenų, priklausančių kuriai nors rasei, grupė. Rasė (pranc. race – gentis, veislė) – tai istoriškai susibūrusi žmonių grupė, turinti bendrų ir nuo kitų žmonių grupių išsiskiriančių požymių bei paveldimų morfologinių ar fiziologinių savybių, tokių kaip odos, akių, plaukų spalva, akių pjūviu, galvos konfigūracija, veido forma⁶⁷.

Religinė grupė – tai žmonės, susiję bendromis religinėmis pažiūromis ir įsitikinimais, t.y. tikintys, praktikuojantys tam tikrą religiją, paprastai kitokią nei vyraujanti toje visuomenėje⁶⁸.

Socialinė grupė – tai žmonės, susiję tokia pat ar panašia ekonomine, darbine, profesine, išsilavinimo ir kt. padėtimi visuomenėje. Anot teisininko J. Žilinsko, Lietuvos atveju socialinę grupę galime laikyti, pavyzdžiui, stambiuosius ūkininkus (“buožės”). Viskas rodo, kad jų atžvilgiu buvo vykdytas genocidas, šios grupės nariai yra lietuvių tautos, t.y. dar ir nacionalinės grupės, atstovai⁶⁹.

Politinė grupė – tai žmonės, susiję bendromis politinėmis pažiūromis ir įsitikinimais⁷⁰. Aukščiausiasis teismas išplėtojo tokią politinės grupės koncepciją:

„Politinė grupė – tai žmonės, susiję bendromis politinėmis pažiūromis ir įsitikinimais, ir siekimas tokią grupę fiziškai sunaikinti taip pat reiškia genocidą, nes siekiama sunaikinti dalį žmonių.<...> Lietuvos partizanų, t.y. ginkluoto pasipriešinimo okupacinei valdžiai (rezistencijos) dalyvių, priskyrimas konkrečiai „politinei“ grupei <...> iš esmės yra tik sąlyginis ir nevisiškai tikslus. Juk šios grupės nariai kartu buvo ir lietuvių tautos, nacionalinės grupės, atstovai. Sovietinis genocidas buvo vykdomas būtent pagal gyventojų nacionalumo–etniškumo kriterijus. Iš viso to darytina išvada, kad Lietuvos partizanai gali būti priskirti ne tik politinei, bet ir nacionalinei, ir etninei grupei, t.y. toms grupėms, kurios nurodytos ir pačioje Genocido konvencijoje“⁷¹.

Apžvelgus Lietuvos teismų praktiką, galime pastebėti, kad kvalifikuojant genocido nusikaltimus yra minimos tik dvi grupės, t.y., kuomet siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį

⁶⁶ Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m. Vilnius, 1996, P. 385.

⁶⁷ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius, Eugrimas, 2000. P. 51.

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius, 2003. P. 136.

⁷⁰ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius, Eugrimas, 2000. P. 51.

⁷¹ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-392/2004.

žmonių, priklausančių bet kuriai **etninei arba politinei** grupei. Pastebėtina, kad didžiąją dalį Lietuvoje iškeltų bylų sudaro genocido nusikaltimai prieš politinę grupę t.y. Lietuvos partizanus ir jų rėmėjus.

Lietuvoje buvo iškeltos dvi bylos dėl genocido nusikaltimo **prieš etninę grupę**, tai liūdnei pagarsėjusios A. Lileikio ir K. Gimžausko bylos. Etninei grupei čia priskiriami žydų tautybės asmenys. Pavyzdžiui, nagrinėjant bylą, kurioje K. Gimžauskas kaltinamas genocido nusikaltimo padarymu, teismas pažymėjo:

„pasirašė nurodymą perduoti vokiečių saugumo policijai, o tai reiškė – fiziniam sunaikinimui – Lietuvos gyventoją, priklausančią etninei žydų grupei, kuri buvo fiziškai sunaikinta”⁷².

Pagal minėtų bylų faktinius duomenis, nei A. Lileikis, nei K. Gimžauskas asmeniškai nenužudė nė vieno žmogaus, kurių mirtys jiems inkriminuotos, tačiau jie davė rašytinius nurodymus perduoti nacių ypatingajam būriui fiziniam sunaikinimui jų žinioje buvusius žydų tautybės asmenis.

Kaip jau minėjome anksčiau, kitos Lietuvoje iškeltos baudžiamosios bylos dėl genocido nusikaltimo yra susijusios su Lietuvos partizanais ir jų rėmėjais, kurie dažniausiai yra priskiriami *atskirai politinei grupei*. Pavyzdžiui, Jurgio Navicko byloje nustatyta, kad jis:

„<...> dalyvavo siekiant fiziškai sunaikinti dalį Lietuvos gyventojų, priklausančių atskirai politinei grupei – pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviams – Lietuvos partizanams ir jų rėmėjams <...>”⁷³.

Kitoje byloje, apibūdinant Lietuvos partizanus taip pat pažymima jų priklausomybė politinei grupei:

„<...> fiziškai sunaikinti ir suimti dalį Lietuvos gyventojų, priklausančių atskirai politinei grupei, t. y. pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviams Lietuvos partizanams ir jų ryšininkams (rėmėjams) <...>”⁷⁴.

Pastebėtina, kad Kauno apygardos teismas spręsdamas genocido bylas, Lietuvos partizanus priskiria ne tik politinei grupei, bet ir nacionalinei – etninei politinei grupei. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų teismas nustatė:

„<...> žinodamas pagrindinį MGB tikslą – fizinę Lietuvos gyventojų dalies, priklausančios atskirai nacionalinei – etninei – politinei grupei, t.y. Lietuvos partizanų, sunaikinimą, nuo 1950 m. rugpjūčio 29 d. iki rugsėjo 12 d. LSSR MGB Šakių rajono skyriaus darbuotojams reguliariai teikė

⁷² Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-6 2000 m.

⁷³ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-21/2009.

⁷⁴ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-104/2013.

duomenis apie nacionalinės – etninės – politinės grupės narius – lietuvių tautybės pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyvius<...>“⁷⁵.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnyje pateikta platesnė genocido nusikaltimo sudėties sąvoka nei Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ 2 straipsnyje. Pagal tarptautinės teisės normas genocidu laikomi tik veiksmai, kuriais siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę, o pagal LR BK 99 straipsnį genocidu taip pat laikomos veikos, kuriomis siekiama sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei. Šiuo klausimu Lietuvos Aukščiausiasis teismas nurodė:

„Pagal BK 99 straipsnį genocidu yra ir veika, kuria siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei. Konvencijos 2 straipsnyje šios žmonių grupės nenurodytos“⁷⁶.

Lietuvos Respublika, prisijungdama prie Konvencijos, įsipareigojo užtikrinti jos nuostatų taikymą savo teritorijoje. Taigi, Lietuvos Respublika, prisijungdama prie Konvencijos, įsipareigojo bausti už veiką, kuria siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę bei užkirsti kelią tokiai veikai. Tuo pačiu Lietuvos Aukščiausiasis teismas pažymėjo:

„prisijungimas prie Konvencijos neatima valstybės teisės pačiai apibrėžti veikas, kurios yra nusikaltimai, bei jas uždrausti, juo labiau, kad Konvencijos 5 straipsnyje nustatyta, kad Susitariančios Šalys, kiekviena vadovaudamasi savo konstitucija, įsipareigoja priimti reikiamus teisės aktus, kad įsigaliojūt Konvencijos nuostatos ir kad būtų numatytos veiksmingos bausmės asmenims, kaltiems dėl genocido ar dėl kitos 3 straipsnyje nurodytos veikos“⁷⁷.

Taigi, kiekviena valstybė prisijungdama prie JT Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ gali pati apibrėžti, kokios veikos pripažįstamos genocido nusikaltimu. Kaip matome, Lietuva, grupių, kurių atžvilgiu gali būti vykdomas genocidas, sąrašą, lyginant su Konvencija dėl genocido, plečia – įtraukia politinę ir socialinę grupes. Kai kurių valstybių vidaus teisės šaltiniai grupių sąrašą taip pat plečia: pavyzdžiui, pagal Prancūzijos Respublikos⁷⁸, Baltarusijos Respublikos⁷⁹, Burkina Faso Respublikos⁸⁰ baudžiamuosius įstatymus

⁷⁵ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-85-175/10.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K-58/2005.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K-58/2005.

⁷⁸ Prancūzijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGI-TEXT000006070719 &dateTexte=2014022>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

⁷⁹ Baltarusijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://www.levonevski.net/pravo/kodeksy/uk/017.html>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

nukentėjusiuoju nuo genocido gali būti net tam tikra grupė, apibrėžta bet koku laisvai pasirenkamu požymiu, Lenkijos Respublikos baudžiamajame kodekse apibūdinant genocido sudėtį taip pat nurodomi „politinės grupės“ ir „grupės su tam tikra apibrėžta pasaulėžiūra“ požymiai⁸¹, Slovėnijos Respublikos baudžiamajame kodekse nurodomi veiksmai, nukreipti prieš „bet kokią kitą grupę“⁸², Suomijos Respublikos baudžiamajame kodekse nurodomas „kitos panašios grupės“ požymis⁸³, o tai dar didesni išplėtimai, nei padaryti Lietuvoje. Šveicarijos Konfederacija apibrėžia genocidą labai panašiai kaip ir Lietuva, t.y. veiksmai, kuriais siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti inter alia asmenų grupę, apibūdinamą pagal jos narių inter alia socialinę ir politinę priklausomybę⁸⁴.

Taigi, daugelyje valstybių, ypač tų, kuriose vyko didelės masinės žudynės – Etiopija, Bangladešas, Panama, Kosta Rika, Ekvadoras, Peru, Kolumbija, Slovėnija, Lietuva, Lenkija, Prancūzija ir kt. – nacionaliniuose įstatymuose plečiama genocido samprata. Tačiau tarptautiniu lygiu patvirtinama, kad tarptautinėje teisėje genocido sąvoka įsitvirtinusi ir tinkamai apibrėžta.

Lietuvos teismai (Lietuvos apeliacinis, Kauno apygardos ir Panevėžio apygardos teismai) 2011 m. suabejojo dėl LR BK 99 straipsnio atitikties Konstitucijai, ta apimtimi, kad jame numatyta baudžiamoji atsakomybė už genocidą prieš visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, todėl buvo nutarta kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnis atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. paskelbė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Teismas konstatavo, kad LR BK įtvirtintas genocido nusikaltimo apibrėžimas neprieštarauja Konstitucijai. Teismas pažymėjo:

„valstybės turi tam tikrą diskreciją, atsižvelgdamos į konkretų istorinį, politinį, socialinį ir kultūrinį kontekstą, nacionalinėje teisėje nustatyti platesnės apimties genocido nusikaltimo apibrėžimą nei

⁸⁰ Burkina Faso Respublikos baudžiamasis įstatymas // <http://www.preventgenocide.org/fr/droit/codes/burkinafaso.htm>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

⁸¹ Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

⁸² Slovėnijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

⁸³ Suomijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

⁸⁴ Šveicarijos Konfederacijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

*nustatytasis pagal tarptautinę teisę, be kita ko, pagal nacionalinę teisę į genocido apibrėžimą gali būti įtrauktos politinės ir socialinės grupės*⁸⁵

LR Konstitucinis Teismas paaiškino, kad socialinių ir politinių grupių įtraukimą į LR BK 99 straipsnio sudėtį lėmė konkretus tarptautinis ir istorinis kontekstas – Lietuvos Respublikoje okupacinių totalitarinių režimų padaryti tarptautiniai nusikaltimai.

Minėtame nutarime Konstitucinis Teismas prieštaraujančiu Konstitucijai pripažino BK 3 straipsnio 3 dalyje nustatytą reguliavimą, pagal kurį asmuo gali būti teisiamas ir už genocidą prieš asmenis, priklausančius socialinėms ar politinėms grupėms, vykdytą tol, kol už jį pagal Lietuvos Respublikos įstatymus nebuvo nustatyta baudžiamoji atsakomybė. Teismas taip pat pažymėjo:

*„pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas genocidu gali būti pripažįstami ir tokie tyčiniai veiksmai, kuriais siekiama sunaikinti tam tikras socialines ar politines grupes kaip tokią reikšmingą nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės dalį, kurios sunaikinimas turėtų įtakos visai atitinkamai nacionalinei, etninei, rasinei ar religinei grupei*⁸⁶.

Taigi, Sovietų vykdyta agresija prieš Lietuvos partizanus ir jų rėmėjus gali būti prilyginta genocidui, tik įrodžius, kad šiais nusikaltimais buvo siekiama sunaikinti reikšmingą lietuvių tautos dalį. Lietuvos teismai turės įvertinti ar jų bylose Lietuvos partizanų naikinimas kėlė grėsmę visiškai ar iš dalies sunaikinti lietuvių tautą. Jei bus įrodyta, kad nekėlė grėsmės lietuvių tautos išlikimui, tuomet negalima bus veiką kvalifikuoti kaip genocidas, tačiau, teismai turės įvertinti, ar tai nebuvo kiti nusikaltimai žmoniškumui.

2.1.2 Genocido nusikaltimų sudarančios pavojingos veikos

Veika – tai priešingas teisei, pavojingas, sąmoningas ir valingas žmogaus elgesys išoriniame pasaulyje. Žymus sovietų teisės srities mokslininkas A. Traininas traktavo genocido nusikaltimą pakankamai plačiai. Jis rašė, kad reikia skirti tris genocido formas:

- 1) fizinis genocidas – kai tiesiogiai fiziškai naikinami žmonės;
- 2) biologinis genocidas – kai ribojamas gimstamumas (kastracija ar sterilizacija);
- 3) nacionalinis-kultūrinis genocidas – kai naikinama nacionalinė kultūra⁸⁷.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse akcentuojamas fizinis, kūniškas sunaikinimas, nors genocido veiksmuose yra svarbus grupės sunaikinimas, nesvarbu, ar žmonės, sudarę tą grupę, yra sunaikinami fiziškai, ar siekiama juos sunaikinti kitokiomis priemonėmis.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas Nr. KT11-N4/2014.

⁸⁶ Ten pat.

⁸⁷ Трайнин А.Н. Защита мира и уголовный закон. Москва, 1969. P. 408.

Taigi, remiantis LR BK 99 straipsniu genocido *nusikaltimo veika* – įvairūs veiksmai, nukreipti į visišką arba dalinį sunaikinimą gyventojų, sudarančių nacionalinę, etninę, rasinę, religinę, socialinę ar politinę grupę, t.y. sudarantys pavojų objektui – žmonijai ir minėtoms grupėms. Tai gali būti tiesioginis žmonių naikinimas arba sąlygų tam sudarymas, t.y. dėl to žudoma, kankinama, žalojama, sudaromos gyventi netinkamos sąlygos bei naudojami kiti veiksmai ir būdai, išvardyti LR BK 99 straipsnyje. Viena iš svarbiausių genocido veikos ypatybių yra tai, kad ji paprastai pasireiškia aktyviais veiksmais. Nors, teisininkas, socialinių mokslų daktaras Jonas Prapiestis mano, kad genocidas gali pasireikšti ir neveikimu, kai valstybės vadovai, pareigūnai žino apie genocido vykdymą šalyje, bet nesiima priemonių jam nutraukti⁸⁸. Siekiant sunaikinti kurios nors iš minėtų grupių gyventojus, kaltininkų veika gali būti išplitusi, ją gali vykdyti daug subjektų. Šis nusikaltimas gali būti daromas tam tikrą, paprastai ilgą laiką, dažnai didelėje, ne vienos valstybės teritorijoje⁸⁹.

Baustina ne tik pradėta genocido požymius turinti veika, bet ir sąmokslas vykdyti genocidą, tiesioginis ir viešas kurstymas jį vykdyti, pasikėsinimas ir bendrininkavimas genocide.

Nusikalstami padariniai – tai genocido veikos rezultatas. Tai nėra būtinas genocido sudėties požymis, bet jis reikšmingas atlikus aktyvius genocido veiksmus (fizinį naikinimą, kankinimą ir pan.). Padariniai reikšmingi individualizuojant bausmę bei nustatant nusikaltimo pavojingumą. Kita vertus, genocido atveju, kadangi šis nusikaltimas yra sudėtinis, pasekmės dažniausiai ir parodo buvus nusikaltimą.

Norint nustatyti **priežastinį ryšį** tarp veikos ir nusikalstamų padarinių, reikia iširti ar padariniai kilo dėl nusikalstamos veikos. Įrodžius priežastinį ryšį, kad genocido padariniai atsirado būtent dėl nusikalstamos veikos, įvykdytos turint specialų tikslą – sunaikinti ar sudaryti sąlygas sunaikinimui tam tikrai grupei priklausančių individų, galima veiką kvalifikuoti kaip genocidą. Nors tai, kaip ir minėta, genocido atveju reikšminga tik individualizuojant bausmę.

Siekimas fiziškai sunaikinti žmones – tai galima suprasti kaip kūnišką sunaikinimą. Būdvardis “fizinis” tarptautinių žodžių žodyne suprantamas kaip “susijęs su kūnu”⁹⁰. Pavyzdžiui, vienoje iš genocido bylų nustatyta:

„dalyvavo <...> Lietuvos partizanų tai yra Lietuvos gyventojų priklausiusių politinei grupei, pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyvių – fiziniame sunaikinime, juos nužudant, tai yra genocide.“⁹¹

⁸⁸ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius, Eugrimas, 2000. P. 50.

⁸⁹ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius, Eugrimas, 2000. P. 52.

⁹⁰ Tarptautinių žodžių žodynas. Antra pataisyta laida. Alma Littera, Vilnius, 2003. P. 240.

⁹¹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-62/2004 m.

Siekimas fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei gali pasireikšti organizavimu, vadovavimu ar dalyvavimu tokiose veikose kaip: nužudymas; kankinimas; sunkus kūno sužalojimas; sunkaus protinio sutrikimo sukėlimas; deportacija ir prievartiniai gyventojų perkėlimai; tyčinis sudarymas sąlygų, kuriomis siekiama grupę iš dalies ar visiškai sunaikinti; priemonių, kuriomis siekiama nutraukti vaikų gimstamumą grupėje, panaudojimas; prievartinis vaikų perdavimas kitoms grupėms.

1) **Nužudymas** – tai neteisėtas tyčinis gyvybės atėmimas kitam žmogui. Nužudymas dažniausiai padaromas aktyviais veiksmais – fiziniu, mechaniniu, cheminiu, psichiniu poveikiu į žmogų, kurio padarinys yra žmogaus mirtis⁹². Nužudymo veiksmai gali pasireikšti, mušant, nuodijant, gąsdinant, sudeginant ir pan. Nužudymas yra baigtas nusikaltimas atsiradus padariniams – mirus nukentėjusiajam⁹³.

Nužudymo veikslių genocido atveju pavyzdžiu galėtų būti *sušaudymas*. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamosios bylos, dėl brolių Aštrauskų nužudymo nutartyje pažymėjo:

„sušaudė – t.y. fiziškai sunaikino Lietuvos gyventoją, priklausiusį atskirai politinei grupei”.⁹⁴

Lietuvos istorikas, humanitarinių mokslų daktaras A. Bubnys rašė: „žmonės būdavo šaudomi pastatyti prie griovio ar duobės krašto, kad nušauti patys nuvirstų į duobę. <...> Kartais į griovius suvarytus pasmerktuosius budeliai iš viršaus sušaudydavo arba susprogdindavo granatomis. Dažniausiai žmonės būdavo sušaudomi, rečiau – užmušami šautuvų buožėmis, kastuvais, lazdomis, užkasami gyvi, kariami, sudeginami (pvz., Pirčiupiuose, likviduojant Kauno getą), numarinami badu“⁹⁵.

Prisidėjimu prie žudymo, nagrinėjant genocido nusikaltimo bylas teismų praktikoje, traktuojamas, pavyzdžiui, etapavimas į sušaudymo vietą, tokios vietos apsauga sušaudymo metu ir pan.⁹⁶ Žudyti vedami arba vežami žmonės būdavo apgaudinėjami: jiems būdavo sakoma, kad reikia vykti į darbus, kad perkeliama į kitas stovyklas ir pan. Jie būdavo atvežami prie iš anksto tam reikalui iškastų griovių ir duobių, prie kurių šaudyti būdavo vedami mažomis grupelėmis, pirma dažniausiai visiškai išrengus. *Talkininkavimu* vykdant genocido nusikaltimus traktuojamas kai, pavyzdžiui:

⁹² Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius, Egrimas, 2000. P. 159.

⁹³ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius, Egrimas, 2000. P. 159.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58/2005.

⁹⁵ Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944). LGGRTC, Vilnius, 1998. P. 304.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamoji byla Nr.08-56D/2001 m.

„asmuo tarnavo pagalbinėje policijoje, vykdė vokiečių valdžios nurodymus, 1941 m. rugpjūčio mėn. masinio žydų tautybės piliečių šaudymo metu patruliavo N. Radviliškio miestelyje, o po sušaudymo vežė sušaudytųjų turtą.“⁹⁷

Dalyvavimas žudant gali pasireikšti ne tik, kai pats asmuo atlieka nužudymo veiksmus, bet ir sudarant sąlygas kitiems nužudyti. Pavyzdžiu galėtų būti baudžiamoji byla dėl partizanų Jono ir Antano Aštrauskų nužudymo. Lietuvos Aukščiausiasis teismas priimtoje nutartyje konstatavo, kad:

„V. Vasiliauskas dalyvavo nužudant Lietuvos partizanus Joną ir Antaną Aštrauskus, būtent, kartu su kitais MGB darbuotojais apsupo bunkerį ir jį užpuolė, o užpuolimo metu Jonas ir Antanas Aštrauskai buvo nušauti“⁹⁸.

Ir nors byloje nenustatyta, kad minėtas V. Vasiliauskas asmeniškai nužudė kurį nors partizaną, bet jis dalyvavo juos nužudant.

Bendrininkavimas nužudant, gali būti nustatytas, kuomet buvo vykdytas kaltininkui pavestas darbas, pavyzdžiui, J. Šeduikio veiksmai buvo kvalifikuoti kaip bendrininkavimas genocide:

„Rokiškio mieste šaudant žydus jis pats jų nešaudė, bet vykdė kitą jam pavestą darbą – stovėjo poste ir saugojo bei ribojo pašalinių žmonių patekimą į miestelį. Po žydų susišaudymo pasisavino dalį jų turto <...> Tokie J. Šeduikio veiksmai yra bendrininkavimas darant genocido nusikaltimus“⁹⁹.

2) Kankinimas. Kaip genocido požymis kankinimai nėra įtvirtinti tarptautiniuose teisės aktuose, tačiau kai kurios šalys, tarp jų Lietuva arba Estija įtraukia juos į genocido nusikaltimo sudėtį. 1975 m. Jungtinių Tautų Deklaracija dėl visų asmenų apsaugos nuo kankinimų ir kito žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo ir 1984 m. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą pateikia tokią kankinimo sampratą (1 str. 1 dalis):

„Bet koks veiksmas, kuriuo asmeniui tyčia sukeliamas stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia siekiant išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už kokį nors veiksma, kurį jis arba trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykdęs, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios kokių nors diskriminavimu grindžiamos priežasties, kai tokį skausmą ar kančią sukelia viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliamas jam kurstant arba sutinkant ar jo tyliu

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamoji byla Nr.08-66D 2001 m.

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58/2005.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 08-62 sk. 2001 m.

pritarimu. Šis apibrėžimas neapima tik teisėtomis sankcijomis sukeliama, joms būdingo arba su jomis susijusio skausmo ar kančios¹⁰⁰.

Cituotas apibrėžimas numato šiuos svarbiausius požymius:

- stipraus fizinio ar psichinio skausmo ar kančios sukėlimas;
- tyčinis skausmo sukėlimas ir skausmo sukėlimas turint tam tikrą tikslą.

Kankinti turi tik tam tikro statuso asmuo: viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliama jam kurstant arba sutinkant ar jo tyliu pritarimu. Nors rengiant Konvenciją kai kurios valstybės norėjo, kad būtų nurodyta, kad tai gali būti bet kuris asmuo, nepriklausomai nuo statuso, bet kitos šalys, argumentuodamos, jog jos negali suvaldyti visų žmonių, ir privatūs veiksmai paprastai patenka į nacionalinės, o ne tarptautinės teisės sferą, griežtai apibrėžė subjektus.

Kankinimas, kaip nusikaltimų žmoniškumui nežmoniška veika, traktuojamas plačiau nei tokio pat pavadinimo tarptautinio pobūdžio nusikaltimas. Skirtumai pasireiškia tuo, kad kankinimo veiką gali daryti kiekvienas asmuo, atitinkantis nusikaltimų žmoniškumui subjekto reikalavimus (ne tik pareigūnas) bei nėra nurodoma kokių tikslų turi būti siekiama kankinimu, užtenka paties kančios kėlimo fakto¹⁰¹.

Galima sakyti, kad *kankinimas* tai fizinis sistemingas smurtavimas, sukeliantis ilgalaikį trunkamąjį fizinį skausmą bei veiksmai, sukeliantys dvasinius išgyvenimus.

Kankinimais, vykdant genocidą, galime laikyti žydų tautybės asmenų kankinimus getuose, kuomet jie sistemingai buvo mušami guminėmis lazdomis ir šautuvų buožėmis, kai naktimis vokiečių kareiviai šaudydavo į butus kur gyveno žydų šeimos¹⁰². Kankinimai gali būti ir veiksmai, kai prieš sušaudant žydų etninę grupę, jiems buvo liepta nusirengti, atiduoti drabužius, kas nepakludavo, tuos negailestingai mušė. Kankinimais galime vadinti ir veiksmus, kai motinos akivaizdoje nužudomas jos vaikas, kai aukos buvo uždaromos patalpose be maisto ir vandens, dėl ko silpnesnieji mirdavo, tuo sukeldami dvasines kančias savo artimiesiems. Kankinami buvo ir asmenys pasmerkti mirčiai, Lietuvos istorikas A. Bubnys rašė: “žudynių metu aukos buvo siaubingai kankinamos: mušamos lazdomis ir rimbais, deginamos, badomos durtuvais, skandinamos”¹⁰³. Kaip kankinimai gali būti kvalifikuoti ir neteisėti eksperimentai su žmonėmis.¹⁰⁴

Kankinimai buvo plačiai taikomi ir vykdant lietuvių tautos genocidą. Tik prasidėjus karui buvo žiauriai nužudyti RAINIŲ MIŠKELYJE Lietuvos gyventojai:

¹⁰⁰ 1984 m. gruodžio 10 d. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą // Valstybės žinios. 2006, Nr. 80-3141.

¹⁰¹ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius, 2003. P. 160.

¹⁰² Eidintas A. Lietuvos žydų žudynių byla. Vilnius, 2001. P. 99.

¹⁰³ Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944). LGGRTC, Vilnius, 1998. P. 197.

¹⁰⁴ Нюрнбергский процесс. Сборник материалов в 8 томах. Москва, 1987. Т.5. P. 165.

„ekspertai, apžiūrėdami lavonus, užfiksavo žiauraus kankinimo faktus: kalinių rankos buvo surištos, kai kurie kaliniai buvo pažaboti per burną, galvų kiaušai sutriuškinti, kai kuriems nuskelta dalis kiaušo, smegenys išmaišyti arba išbėgę, kai kuriems iš krūtinės kyšo plaučiai, galūnės nušutintos, oda nulupta, kūnai subadyti, kai kuriems žandikauliai prie kaklo priveržti virve, liežuvis perplėstas arba jo nėra, durtuvu išmaišyta gerklė ir kita.“¹⁰⁵

Pagal SSRS MVD ir MGB instrukcijas kankinimai plačiai taikyti tardant „valstybiniais nusikaltimais“ kaltintus žmones, t.y. už aktyvų ir pasyvų pasipriešinimą okupacinei valdžiai. NKVD ir NKGB sistemoje tai buvo dangstoma žodžiais „fizinis poveikis“, „aktyvus tardymas“ ir pan. Kankinimai buvo sankcionuoti pačiu aukščiausiu lygiu, VKP(b) CK 1937 m. oficialiai leido vartoti „fizinį poveikį“. 1939 m. sausio 10-20 d. VKP(b) CK dar kartą patvirtino, kad „fizinio poveikio metodą kaip išimtį būtina taikyti ir ateityje aiškių ir nepalūžusių liaudies priešų atžvilgiu kaip visiškai teisingą ir tikslingą metodą“. Kankinimai tardymo metu buvo įslaptinti, negalėjo likti kokių nors tai liudijančių dokumentų. Pirmiausia buvo luošinami politiniai kaliniai, kurie tardyti Lietuvoje¹⁰⁶. Kai kuriuos tardomuosius nukankindavo mirtinai. Pavyzdžiui, 1946 m. gruodžio mėnesį Alytaus areštinėje čekistai tardydami mirtinai nukankino su partizanais palaikiusį ryšius mokytoją Konstantiną Bajerečių. 1956 m. spalio mėnesį, jau po Stalino mirties, suimtam partizanų vadui Adolfui Ramanauskui tardant buvo išdurta akis, išplėsti lyties organai, padaryta daugybė kitų kūno sužalojimų¹⁰⁷.

3) Sunkus kūno žalojimas – dažniausiai suprantamas kaip sunkus fizinis kūno sužalojimas, keliantis grėsmę asmens gyvybei¹⁰⁸. Sunkus sveikatos sutrikdymas apibrėžtas LR BK 135 straipsnio 1 dalyje – tai yra tyčinis žmogaus kūno sužalojimas ar susargdinimas, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma ar ilgai trunkančia liga, realiai gresiančia gyvybei ar stipriai sutrikdančia žmogaus psichiką, arba prarado didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo, arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas¹⁰⁹, t.y. ši veika gali pasireikšti aktyviu veikimu, kai žmogus sužalojamas arba susargdinamas, pažeidžiami jo kūno audiniai ar organų vientisumas arba sutrikdomos jų funkcijos. Poveikis žmogaus kūnui gali būti fizinis,

¹⁰⁵ Šiaulių apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1¹-2 2001 m.

¹⁰⁶ Anušauskas A. Komunizmo nusikaltimai Lietuvoje (istorinė statistinė apžvalga) // Antikomunistinis kongresas ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000. Vilnius: Ramona, 2002. P. 81. // <http://www.partizanai.org/failai/pdf/antikomunistinis-kongresas-I.pdf>; prisijungimo laikas 2014-02-22.

¹⁰⁷ Gaškaitė-Žemaitienė N. Pasipriešinimo dalyvių ir kitaminčių persekiojimas Lietuvoje 1944-1990 m. Antikomunistinis kongresas ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000. Vilnius: Ramona, 2002. P. 122. // <http://www.partizanai.org/failai/pdf/antikomunistinis-kongresas-I.pdf>; prisijungimo laikas 2014-02-22.

¹⁰⁸ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius, 2003. P. 161.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

psichinis, cheminis ir pan. Sunkus kūno sužalojimas gali būti padaromas ir neveikimu, t.y. nesuteikiant pagalbos, bet turint pareigą veikti ir galimybę ją suteikti.

4) Sunkaus protinio sutrikimo sukėlimas suprantamas kaip kenkimas protiniams gebėjimams, sukeliantis nuolatinę žalą ir esantis tam tikros fizinės intervencijos į kūną (cheminės, chirurginės ir kt.) rezultatas. Šia veikos rūšimi taip pat gali būti laikoma ir kankinimas, išžaginimas, seksualinė prievarta, nežmoniškas ar žeminantis elgesys. Psichologinės žalos dėl gyvenimo sąlygų, diskriminacinio pareigūnų elgesio ir panašių veikų šios sąvokos neapima¹¹⁰. Kai kuriose užsienio šalyse šis požymis nėra akcentuojamas arba iš vis nenurodomas. Pavyzdžiui, Baltarusijos Respublikos baudžiamajame kodekse genocido nusikaltimo samprata grupių atžvilgiu yra išplėsta bet koku kitu laisvai pasirenkamu kriterijumi, tačiau tarp veiksmų, kuriais padaromas nusikaltimas, nėra nurodomas psichinės žalos sukėlimas¹¹¹, o Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse nurodytas tik „rimtos žalos sveikatai sukėlimas“¹¹². Tuo tarpu Ispanijos Karalystės baudžiamajame kodekse atsakomybė nustatyta taip pat ir už nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės narių seksualinį užpuolimą bei už bet kokį kūno sužalojimą¹¹³.

5) Deportacija (*lot. deportatio* – ištrėmimas, nutrėmimas¹¹⁴) ir **prievartiniai gyventojų perkėlimai**. Deportacijos, lygiai kaip ir kankinimai, kaip genocido nusikalstama veika nėra įtvirtinta tarptautiniuose teisės aktuose. Tačiau Lietuva ne vienintelė šalis, kuri į genocido sudėtį įtraukia šią nežmonišką veiką. Estijos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose genocidu laikomas deportavimas ar civilių gyventojų tremtis okupacijos ar aneksijos atveju, ekonominių, politinių ir socialinių žmogaus teisių apribojimas ar atėmimas¹¹⁵. Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas genocidu laiko „prievartinį gyventojų deportavimą“¹¹⁶. Ši nežmoniška veika gali būti suprantama kaip prievartinis gyventojų iškeldinimas iš teritorijos, kurioje jie teisėtai yra, nesant pagal tarptautinę teisę leidžiamų pagrindų. Deportacija paprastai suprantama kaip gyventojų perkėlimas už jų valstybės sienų, o perkėlimas – valstybės viduje. Ši kompleksinė veika turi būti masiška, prievartinė, turi atspindėti valstybės nusikalstamą politiką. Tai Lietuvos gyventojų trėmimai į Sibirą 1941-1953 metais ir nacistinės Vokietijos II pasaulinio karo metais

¹¹⁰ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius, 2003. P. 161.

¹¹¹ Baltarusijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://www.levonevski.net/pravo/kodeksy/uk/017.html>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

¹¹² Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

¹¹³ Ispanijos Karalystės baudžiamasis kodeksas // <http://www.boe.es/boe/dias/1995/11/24/pdfs/A33987-34058.pdf>; prisijungimo laikas: 2014-03-01.

¹¹⁴ Tarptautinių žodžių žodynas // <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Deportacija&wid=3945>; prisijungimo laikas: 2014-02-23.

¹¹⁵ Estijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

¹¹⁶ Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

vykdyti civilių gyventojų perkėlimai¹¹⁷. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo išaiškinime nurodė, kad deportavimas BK 99 straipsnyje eksplicitiškai nurodytas kaip viena iš priemonių sudaryti tokias gyvenimo sąlygas, kurios lemtų visų ar dalies atitinkamai grupei priklausančių žmonių žūtį¹¹⁸.

6) Tyčinis sudarymas sąlygų, kuriomis siekiama grupę iš dalies ar visiškai sunaikinti. Tokios sąlygos gali būti rimtas grupės naudojimosi išgyvenimo ištekliais (pvz., maistu, medicinos paslaugomis, šiltais drabužiais, gyvenamuoju būstu ir pan.) apribojimas, taip pat tai gali būti grupės perkėlimas į apnuodytas, gyventi netinkamas teritorijas, draudimas teikti humanitarinę pagalbą katastrofų ar karo veikslių atveju ir kt. Tyčiniu sudarymu grupei tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis siekiama šią grupę fiziškai sunaikinti nelaikomi priverstiniai darbai (žemės ūkio darbai), kuriuos atlieka etninės grupės nariai¹¹⁹. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas kasacinį skundą dėl I. Pauliko įvykdytos visuomenei pavojingos veikos, numatytos LR BK 18 str. 6 d. ir 71 str. 1 d. taip apibūdino tyčinį sudarymą sąlygų, kuriomis siekiama grupę sunaikinti:

*„I. Paulikas 1941 m. birželio 14 d. būdamas Rokiškio apskrities Obelių valsčiaus, Žibaly apylinkės pirmininku, bendradarbiaudamas su represiniais valdžios organais – Lietuvos NKGB <...> darbuotojais įvykdė 1941 06 11 „Lietuvos TSR NKGB nutarimą dėl iškeldinimo“ – ištremiant Lietuvos gyventojus, siekiant juos sunaikinti fiziškai: o būtent suteikė priemones ir tyčia arkliniu vežimu atvežė į Rokiškio apskrities Obelių valsčiaus Senadvarių kaimą keturis Lietuvos TSR NKGB darbuotojus <...> ir veikdamas kartu su jais liepė susiruošti ir nugabeno į Rokiškio apsk. Obelių valsčiaus būstinę nukentėjusįjį – politinės grupuotės – buvusios Lietuvos Šiaulių sąjungos Obelių kuopos vadą Praną Laužadą bei jo šeimos narius ,<...> iš kur jie buvo ištremti į TSRS Altajaus ATSR teritoriją, **tyčia sudarant tokias sąlygas, dėl kurių pasikeitė nukentėjusiųjų natūralios socialinės ir fizinės gyvenimo sąlygos, kuriomis buvo siekiama sunaikinti nukentėjusiuosius** <...> tuo padėdamas vykdyti Lietuvos gyventojų genocidą represinėms Lietuvos TSR NKGB struktūroms.¹²⁰*

Vilniaus apygardos teismas, nagrinėdamas Kazio Gimžausko baudžiamąją bylą nutartyje taip apibūdino tyčinį sudarymą gyvenimo sąlygų, kuriomis buvo siekiama fiziškai sunaikinti visą ar dalį šios etninės grupės žmonių:

„1942 m. gegužės mėn. 16 d. K. Gimžauskas pasirašė nurodymą <...> perduoti Vokiečių saugumo policijai Lietuvos gyventoją <...> priklausančią etninei žydų grupei, kuri 1942 m. birželio mėn. 5 d., vykstant pasikeitimo akcijai, vokiečių nacistinės valdžios buvo paleista iš kalėjimo ir pristatyta į getą. 1944 m. sausio mėn. 31 d. K. Gimžauskas pasirašė nurodymą Nr. 518 perduoti vokiečių saugumo policijai

¹¹⁷ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius, 2003. P. 158-159.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas Nr. KT11-N4/2014.

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 08-56D/2001 m.

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K-646/2000 m.

Lietuvos gyventoją <...> priklausantį etninei žydų grupei, kuris 1944 m. vasario mėn. 17 d. vokiečių okupacinės valdžios buvo paleistas iš kalėjimo ir perduotas vietiniam namų areštui. Tuo K. Gimžauskas padėjo vokiečių okupacinei valdžiai sudaryti Lietuvoje gyvenančių žydų etninei grupei tokias gyvenimo sąlygas, kuriomis buvo siekiama fiziškai sunaikinti visą ar dalį šios etninės grupės žmonių.¹²¹

7) Priemonių, kuriomis siekiama nutraukti vaikų gimstamumą grupėje, panaudojimas. Genocido veiksmai, kuriais trukdoma, neleidžiama gimdyti vaikus tam tikrai grupei gali būti susijusios su intervencija į kūną (pvz., grupės narių priverstinė sterilizacija, prievartiniai abortai, kastracija), su draudimu grupės nariams lytiškai bendrauti (pvz., priešingų lyčių grupės narių atskyrimas arba grupės narių vedybų draudimas)¹²². Net ir išžaginimas tam tikrose kultūrose, lemiantis moters netinkamumą vedyboms, gali būti laikomas šia priemone (pavyzdžiui, musulmoniškoje šalyse). Tai gali būti ir dirbtinis prieš moters valią nėštumo nutraukimas ir kitos farmakologinės, cheminės, biologinės ir panašios priemonės gimstamumui sustabdyti.

Sterilizacija (lot. *sterilis* – nevaisingas) – žmogaus arba gyvūno sugebėjimo apvaisinti arba apsivaisinti panaikinimas, dažniausiai chirurginiu būdu, išsaugant lytinių liaukų hormonines funkcijas¹²³. *Priverstinė sterilizacija* suprantama kaip medicinine būtinybe neparemtas, prievarta arba be asmens sutikimo atliktas asmens reprodukcinės sistemos sutrikdymas medicininėmis, cheminėmis ar kitokiomis priemonėmis, dėl kurio asmuo ilgą laiką arba visą gyvenimą nebegali turėti palikuonių. Prievartine sterilizacija nelaikomos laikinos gimstamumo kontrolės taikymo priemonės.

Kastracija (lot. *castratio*) – žmogaus lytinių liaukų pašalinimas arba jų hormoninės veiklos nuslopinimas¹²⁴.

Abortas (lot. *abortus*) – dirbtinis nėštumo nutraukimas¹²⁵. Tai yra žmogaus gemalo, vaisiaus sunaikinimas iki jo gimimo. Abortas gali būti chirurginė operacija ar kitoks cheminis, fizinis, terminis poveikis į moters organizmą ar tiesiogiai į gemalą, kurio padarinys - nėštumo nutraukimas ir žmogaus gemalo, vaisiaus žūtis. Manome, kad genocido atveju reikėtų kalbėti apie priverstinį abortą.

8) Prievartinis vaikų perdavimas kitoms grupėms. Tokie genocido veiksmai, kai vaikai prievarta perduodami kitoms grupėms, paprastai kitos tautybės, religijos ir kitoms grupėms,

¹²¹ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-6 2000 m.

¹²² Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius, 2003. P. 161.

¹²³ Tarptautinių žodžių žodynas. Antra pataisyta laida. Alma Littera, Vilnius, 2003. P. 704.

¹²⁴ Tarptautinių žodžių žodynas // <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Kastracija&wid=9535>; prisijungimo laikas: 2014-02-23.

¹²⁵ Tarptautinių žodžių žodynas. Antra pataisyta laida. Alma Littera, Vilnius, 2003. P. 11.

pasireiškia etninių ir kultūrinių ryšių tarp grupės ir jų palikuonių sunaikinimu¹²⁶. Taip atimama teisė tėvams auklėti savo vaikus pagal savo tautos tradicijas, papročius, taip sunaikinama tos grupės kultūra, papročiai ir kiti skiriamieji požymiai, galintys identifikuoti minimą grupę. Kai kuriose valstybėse minėta veika numatyta skirtinga apimtimi, pvz., Baltarusijos Respublikos baudžiamajame kodekse¹²⁷ numatyta, kad vaikai turi būti perduodami būtent iš vienos etninės grupės į kitą etninę grupę. Čia išskirtas būtent etniškumo kriterijus, o visos kitos grupės paliekamos nuošaly. Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse, Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, nenurodytas grupės tipas iš kur paimami ir kur perduodami vaikai, tai gali būti ir socialinė, politinė, religinė, etninė, nacionalinė ar rasinė grupės. Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas genocidu laiko tiesiog „prievartinį vaikų perdavimą“¹²⁸.

Iš LR BK 99 straipsnio dispozicijos aprašymo matyti, kad genocidas yra baigta veika, kai kaltininkas organizavo, vadovavo ar dalyvavo žudant nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei priklausančius asmenis, siekdamas fiziškai sunaikinti visus ar dalį minėtoms grupėms priklausančius žmones, juos kankinant, žalojant, trikdamas jų protinį vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kurios nulėmė visų jų ar dalies žūtį. Taip pat iš straipsnio dispozicijos aiškiai matyti, kad, veiką kvalifikuojant pagal BK 99 straipsnį, pakanka nustatyti ir įrodyti, jog kaltininkas aprašytais tikslais ir motyvais padarė bent vieną veiką, t. y. organizavo tokius veiksmus, jiems vadovavo ar dalyvavo juos atliekant.

Apibendrinant, galime pasakyti, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnyje akcentuojamas reikalavimas sunaikinti grupę fiziškai nors ne visos genocido formos numato fizinį sunaikinimą. Manome, kad remiantis LR BK 99 straipsniu galima išskirti dviejų grupių genocido nusikaltimo požymius:

1) fizinis genocidas – kai žmonės tiesiogiai fiziškai naikinami, t.y. žudomi, kankinami, žalojami, trikdomas jų protinis vystymasis, deportuojami iš nuolatinės gyvenamosios vietos, sudaromos tokios gyvenimo sąlygos, kurios lemia visų jų ar dalies žūtį;

2) biologinis genocidas – netiesioginis tam tikros grupės sunaikinimas, tai sąlygų sudarymas žmonių grupės ar jos dalies išnykimui, t.y. prievartinis gimstamumo ribojimas, prievartinis vaikų perdavimas iš vienu grupių kitoms.

¹²⁶ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius, 2003. P. 161.

¹²⁷ Baltarusijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://www.levonevski.net/pravo/kodeksy/uk/017.html>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

¹²⁸ Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

2.1.3. Genocido nusikaltimo subjektas

Nusikaltimo subjektas – tai fizinis, pakaltinamas, sulaukęs įstatyme numatyto amžiaus asmuo, padaręs nusikaltimą. Galima teigti, kad nusikaltimo subjektas yra tas, kas pažeidžia baudžiamosios teisės normą, padaro nusikaltimą. Nusikaltimo subjektą paprastai apibūdina amžius ir pakaltinamumas. Tam tikrais įstatyme numatytais atvejais, be šių bendrųjų požymių, nusikaltimo subjektą gali apibūdinti ir kiti požymiai: lytis, pilietybė, tarnybinė padėtis, profesija ir pan. Toks nusikaltimo subjektas, kuriam, be bendrųjų požymių, dar yra būdingi ir specialūs požymiai, baudžiamosios teisės teorijoje vadinamas specialiuoju nusikaltimo subjektu.

Pagal Jungtinių Tautų konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ 4 straipsnį, asmenys, vykdantys genocidą ar kokią nors kitą 3 straipsnyje numatytą veiką (t.y. sąmokslą vykdyti genocidą; tiesioginį ir viešą kurstymą vykdyti genocidą; pasikėsinimą vykdyti genocidą; bendrininkavimą genocide) baudžiami, nepriklausomai nuo to, ar jie yra pagal konstituciją atsakingi valdytojai, valstybės pareigūnai, ar privatūs asmenys¹²⁹. Išnagrinėjus šį straipsnį atidžiau, galima pastebėti, kad Konvencija genocido subjektu laiko išimtinai fizinius asmenis.

Teisininkė Z. Šličytė nagrinėdama genocido nusikaltimo subjektą mano, jog Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ 9 straipsnyje numatyta valstybės atsakomybė už genocidą ir pačia bendriausia prasme genocido nusikaltimo lietuvių tautai subjektu laiko buvusią Sovietų Sąjungą, o dabartiniu metu – jos teisių ir pareigų perėmėją Rusijos Federaciją¹³⁰.

Taigi, **sovietai genocido** subjektu bendriausia prasme galime laikyti Sovietų Sąjungą. Teisininkė Z. Šličytė aukščiausiais Lietuvių tautos genocido organizatoriais laiko SSKP (b) (Sovietų Sąjungos komunistų partija), kuri buvo okupuotų valstybių tautų genocido įkvėpėja ir organizatorė, ji ir jos padalinys Lietuvoje planavo ir vykdė lietuvių tautos genocidą Lietuvoje¹³¹. Daugelį dokumentų dėl genocido vykdymo masto ir tvarkos, taip pat ataskaitas apie deportacijų rezultatus, įvairias instrukcijas bei pranešimus pasirašė atsakingi Komunistų partijos veikėjai. Visi sprendimai buvo priimami Kremliuje, o Lietuvoje juos įgyvendinti padėjo vietiniai kolaborantai. Gyventojų deportacijas reglamentavo SSRS vyriausybės nutarimai, MVD (vidaus reikalų ministerija) bei MGB (valstybės saugumo ministerija) įsakymai, SSRS Aukščiausiosios tarybos

¹²⁹ 1948 m. gruodžio 9 d. Jungtinių Tautų konvencija dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23–855.

¹³⁰ Šličytė Z. Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje. Antikomunistinis kongresas ir tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000. Vilnius: Ramona, 2002, P. 122// <http://www.partizanai.org/failai/pdf/antikomunistinis-kongresas-I.pdf>; prisijungimo laikas 2014-02-22.

¹³¹ Šličytė Z. Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje. Antikomunistinis kongresas ir tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000. Vilnius: Ramona, 2002, P. 123// <http://www.partizanai.org/failai/pdf/antikomunistinis-kongresas-I.pdf>; prisijungimo laikas 2014-02-22.

prezidiumas, Lietuvos SSR Ministrų Tarybos nutarimas Nr. 865-ss „Dėl buožių ir jų šeimų ištrėmimo iš Lietuvos teritorijos“. Lietuvos SSR Valstybės saugumo ministerija organizuodavo trėmimus, o vykdavo šios organizacijos pareigūnai, taip pat „liaudies gynėjai“.

Vykdyti Lietuvos gyventojų genocidą buvo sukurti specialūs naikinamieji batalionai. Lietuvos Komunistų partijos Centrinio komiteto (KP (b) CK) biuro 1944 m. liepos 24 d. nutarimu „Dėl VR LK naikinamųjų batalionų sudarymo LTSR teritorijoje, išvaduojamoje iš vokiškų fašistinių grobikų“ įsteigti naikinamieji būriai, dangstydami kovą su priešiškais elementais, žudė Lietuvos gyventojus. Tą patvirtina masiniai lietuvių, jų šeimų žudymai pokariniu, okupaciniu laikotarpiu, ši naikinamųjų būrių veiklos pakraipa pažymėta Lietuvos KP 9(b) CK biuro 1945 m. kovo 23 d. nutarime „Dėl Lietuvos VRS naikintųjų batalionų kovingumo didinimo“, analizuojant naikinamųjų būrių veiklą¹³².

Apžvelgus Lietuvos teismų praktiką, pastebime, kad genocido subjektais dažniausiai pripažįstami okupacinių struktūrų pareigūnai. Pavyzdžiui, Kauno apygardos baudžiamojoje byloje nustatyta, kad tai – tarnaujantis sovietų okupacinėje struktūroje – Lietuvos SSR Valstybės saugumo ministerijos (VSM) Veisiejų rajono skyriaus „liaudies gynėjas“, kuris žinojo šios struktūros tikslą – fizinį Lietuvos gyventojų dalies, priklausančios atskirai nacionalinei-etninei-politinei grupei, Lietuvos partizanų, sunaikinimą¹³³. Kitoje byloje, už genocido nusikaltimą buvo nuteistas sovietų okupacinės struktūros – Lietuvos TSR valstybės saugumo ministerijos (MGB) agentas¹³⁴. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamojoje byloje nuteistas sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros – Lietuvos TSR valstybės saugumo ministerijos (MGB) – agentas smogikas¹³⁵.

Žydų genocido Lietuvoje subjektu bendriausia prasme galime laikyti nacistinę Vokietiją. Čia verta prisiminti Lietuvos istoriko, rašytojo, Vilniaus universiteto profesoriaus, habilituoto humanitarinių mokslų daktaro A. Eidinto knygą „Lietuvos žydų žudynių byla“, kurioje jis išsako nuomonę, kad Lietuvos žydų žudynes suplanavo ir vykdė nacių Vokietija, okupavusi Lietuvą karo su SSRS pradžioje, 1941 m. birželį. Tam naciai sugebėjo panaudoti lietuvių sukilėlių (vėliau saugumo policijos) dalinius, intensyviai varė antižydišką propagandą, pasinaudodami bendromis antisovietinėmis lietuvių nuotaikomis, konservatyviu katalikišku arba tiesiog tradiciniu antisemitizmu, diegdami žydo-bolševiko sąvoką, kaip ir kitose valstybėse, taip ir Lietuvoje rasdami talkininkų įvairiuose socialiniuose sluoksniuose¹³⁶.

¹³² Anušauskas A. Komunizmo nusikaltimai Lietuvoje (istorinė statistinė apžvalga) // Antikomunistinis kongresas ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000. Vilnius: Ramona, 2002. P. 78–100 // <http://www.partizanai.org/failai/pdf/antikomunistinis-kongresas-I.pdf>; prisijungimo laikas 2014-02-22.

¹³³ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-268-290/2013.

¹³⁴ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-85-175/10.

¹³⁵ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-21/2009.

¹³⁶ Eidintas A. Lietuvos žydų žudynių byla. Vilnius, 2001. P. 17.

Lietuvių saugumo policija buvo atkurta Lietuvos laikinosios vyriausybės iniciatyva pirmomis nacių ir sovietų karo dienomis. Naciams 1941 m. rugpjūčio pradžioje sustabdžius Lietuvos laikinosios vyriausybės veiklą, ji buvo pavadinta Lietuviškuoju saugumo policijos skyriumi prie vokiečių saugumo policijos ir SD (saugumo tarnybos) vado Lietuvoje. Lietuvių saugumo policijos veiklos pobūdį ir kryptis nulėmė nacių okupacinis režimas. Ji buvo naudojama nacizmo tikrų ir potencialių priešų (taip pat žydų) persekiojimui bei naikinimui. Tačiau galutinis sprendimas žydų tautybės žmonių bylose priklausė ne Lietuvos saugumo policijai, bet vokiečių saugumo policijos ir SD kompetencijai.¹³⁷

Lietuvos žydų naikinimą organizavo vokiečių operatyvinis būrys 3/A. Žydų žudynėms didžiuosiuose miestuose ir provincijoje jis naudojo Tautinio darbo apsaugos bataliono 3 kuopos karių.¹³⁸ Reikėtų pabrėžti, kad žydų persekiojimą ir naikinimą organizavo ir vykdė nacistinė Vokietija, tačiau kai kuriose okupuotose šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, jai pavyko į šį nusikalstamą darbą įtraukti ir dalį vietos gyventojų¹³⁹. Istoriko S. Sužiedelio nuomone, dalis lietuvių prie žydų persekiojimų prisidėjo dėl kelių priežasčių: vieni talkininkavo grobio tikslais, kiti – keršydami už išvežtus į Sibirą, neskirdami žydo nuo bolševiko, kalto nuo nekalto, tretį – vokiečių įsakyti ir prievartaujami¹⁴⁰.

Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis 1990 m. gegužės 2 d. pasirašytame įstatyme užfiksavo, kad asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atstatymas netaikomas asmenims, dalyvavusiems darant genocido nusikaltimus, taip pat beginklių civilių žmonių žudynėse ir kankinimuose. 1990 m. gegužės 8 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo pareiškimе „Dėl žydų tautos genocido Lietuvoje hitlerinės okupacijos metais“ lietuvių tautos vardu be išlygų buvo pasmerktas žydų genocidas ir su širdgėla pažymėta, kad tarp okupantams tarnavusių budelių buvo ir „Lietuvos piliečių“. Pareiškimе sakoma: „Nusikaltimams, įvykdytiems prieš žydų tautą Lietuvoje ir už jos ribų, nėra ir negali būti jokio pateisinimo bei baudžiamojo persekiojimo senaties terminų“¹⁴¹.

Baudžiamojoje byloje, kaltinant K. Gimžauską genocido nusikaltimo padarymu, Lietuvos istorikas, humanitarinių mokslų daktaras A. Bubnys pateikė išvadą, kad žydų ir vokiečių tautybių žmonių reikalai buvo išimtinė nacių valdžios kompetencija. Pagal Trečiojo reicho vadovybės planus visi nacių užgrobtose šalyse gyvenantys žydai privalėjo būti fiziškai sunaikinti. Žydų genocido vykdymas buvo pavestas vokiečių saugumo policijai, saugumo departamentui ir joms

¹³⁷ Bubnys A. Lietuvių saugumo policija ir holokaustas (1941-1944) // <http://www.genocid.lt/Leidyba/13/bubnys.htm>; prisijungimo laikas: 2014-02-23.

¹³⁸ Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944). LGGRTC, Vilnius, 1998. P. 76-78.

¹³⁹ Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944). LGGRTC, Vilnius, 1998. P. 190.

¹⁴⁰ Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944). LGGRTC, Vilnius, 1998. P. 191.

¹⁴¹ Eidintas A. Lietuvos žydų žudynių byla. Vilnius, 2001. P. 217.

pavaldžioms struktūroms. Lietuvos saugumo policija taip pat privalėjo pagal gestapo nurodymus vykdyti žydų persekiojimą. Tačiau Lietuvos saugumo policijos veikla žydų atžvilgiu pasireiškė ne tiesioginiu dalyvavimu žydu genocide, bet besislapstančių, gyvenančių su padirbtais dokumentais, iš getų pabėgusių žydų paieška, areštais ir perdavimu vokiečių saugumo policijos ir saugumo departamento organams¹⁴².

Nacistinė Vokietija, siekdama įvykdyti numatytą žydų genocidą taip pat steigė atskirus specialius padalinius, kurių funkcijos ir buvo žydų sunaikinimas. Viena iš tokių struktūrų buvo paminėta Kazio Gimžausko byloje:

„dirbdamas Lietuvos saugumo policijos Vilniaus apygardos viršininko A. Lileikio padėjėju laikotarpiu nuo 1941 m. gruodžio mėn. 17 d. iki 1944 m. sausio mėn. 31 d., būdamas pavaldus nacistinės Vokietijos okupacinei valdžiai, t.y. vokiečių saugumo policijai ir Ypatingajam būriui, kurių viena iš tiesioginių funkcijų buvo sunaikinti visus Lietuvos gyventojus, priklausančius etninei žydų grupei, ir, vykdydamas minėtų institucijų nurodymus, padėjo nacistinei Vokietijai vykdyti Lietuvos gyventojų, priklausančių etninei žydų grupei, genocidą, pasireiškusį žmonių žudymu ir tyčiniu sudarymu tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis buvo siekiama sunaikinti visą ar dalį šios žmonių grupės“¹⁴³.

Šiaulių apygardos teismas, nagrinėdamas bylą, apibūdino, kas yra genocido organizatorius, o kas vykdytojas. Tam, kad išsamiau galėtume panagrinėti šią bylą, pateikiame šios bylos fabulą:

„P. Raslanas grupėje su Telšių apskrities Vykdomojo komiteto pirmininku D. Rociumi, Lietuvos TSR valstybės saugumo liaudies komisariato Telšių apskrities skyriaus viršininko pavaduotoju Ždanovu, Lietuvos TSR valstybės saugumo liaudies komisariato Kretingos apskrities skyriaus viršininko pavaduotoju Jermolajevu ir TSRS 8-osios armijos bataliono komisaru M.Kompanijecu, turėdamas tikslą fiziškai sunaikinti dalį Lietuvos gyventojų, priklausančių atskirai politinei grupei asmenų, turėjusių priešingus okupacinės sovietų valdžios Lietuvoje vykdytai politikai įsitikinimus, 1941 m. birželio 24 d. organizavo specialios komisijos iš aukščiau nurodytų sovietų okupacinės valdžios atstovų sudarymą ir pats, būdamas šios komisijos sudėtyje, atrinko sušaudymui 76 beginklius Lietuvos gyventojus, neteisėtai patalpintus į Telšių kalėjimą už „kontrrevoliucinius“ veiksmus, ir pasitelkdamas TSRS 8-osios armijos karius 1941 m. birželio 25 d. naktį Telšių rajone, Rainių miškelyje žiauriai kankinant kirviais, peiliais, durtuvais, ir kitais įrankiais bei sušaudant 76 kalinius nužudė, tai yra fiziškai sunaikino dalį civilių beginklių Lietuvos gyventojų, priklausančių atskirai politinei asmenų grupei“¹⁴⁴.

Genocido organizatoriumi šioje byloje laikomas Lietuvos TSR Vidaus reikalų liaudies komisaras A. Guzevičius, kuris savo 1940 metų įsakyme išaiškino, kad prie antisovietinių ir socialiai svetimų elementų priskiriami tautininkai, jaun lietuviai, voldemarininkai, liaudininkai, krikščionys demokratai, „Šaulių sąjungos“ aktyvas, žandarai, policininkai, kalėjimų tarnautojai,

¹⁴² Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-6 2000 m.

¹⁴³ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-6 2000 m.

¹⁴⁴ Šiaulių apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1¹-2 2001 m.

dvarininkai, kunigai ir kiti. Įsakyme rašoma, kad reikia nustatyti kontrrevoliucijos jėgas ir nukreipti operatyvinį-agentūrinį aparatą joms apdirbti ir likviduoti. Šio įsakymo vykdymą savo veikla ir patvirtino P. Raslanas (LTSR valstybės saugumo liaudies komisariato Telšių apskrities skyriaus viršininkas) jis asmeniškai tardo, atlieka akistatas, sankcionuoja suėmimus, tvirtina apklausas ir sutinka su kaltinamąja išvada politinės grupės nariams.

Nagrinėjant šia bylą, buvo įvardinti ir **genocido vykdytojai** – tai TSRS 8-osios armijos bataliono kariai, vadovaujami M. Kompanijeco, o šių žudynių organizatorius buvo P. Raslanas ir kiti nariai, tarp kurių buvo D. Rocius, kuris savo paaiškinime pripažino, kad P. Raslanas ir kiti prašė kariuomenės štabo, kad šie sušaudytų kalinius. Kariuomenė sutiko vežti kalinius iki Rainių miško ir sušaudyti. D. Rocius nurodė, kad sušaudymą vykdė raudonarmiečiai, o iš jų ten buvo P. Raslanas ir kiti.¹⁴⁵

Genocido vykdytojais dažniausiai buvo okupacinių struktūrų (Sovietų Sąjungos, ir Nacistinės Vokietijos) pareigūnai, žinantys, kad šios įstaigos tikslas yra Lietuvos gyventojų dalies fiziškas sunaikinimas.

Vilniaus apygardos teismas nagrinėdamas baudžiamąją bylą dėl Gaidžių šeimos nužudymo, *tiesioginiu genocido vykdytoju* įvardijo K. Kurakiną, kuris vadovavo nacių specialiam represiniam organui:

„<...> tuometinėmis sąlygomis, vadovaudamas naikinamajam būriui, kaip karinės struktūros grandžiai, įgyvendino okupacinės valdžios politiką, nukreiptą prieš Lietuvos gyventojus. Jo vadovavimas specialiam represiniam organui – naikinamajam būriui, tiesiogiai dalyvaujant lietuvių – Gaidžių šeimos žudyme, juos sušaudant ir sudeginant, vertintini kaip veiksmai, kuriais buvo siekiama fiziškai sunaikinti Lietuvos gyventojų dalį.“¹⁴⁶

Kitoje baudžiamojoje byloje, *genocido vykdytoju* buvo įvardintas Lietuvos TSR valstybės saugumo ministerijos (MGB) skyriaus operatyvinis įgaliotinis V. Vasiliauskas. Lietuvos apeliacinis teismas nustatė:

„veikdamas iš anksto susitaręs grupėje su Lietuvos TSR Valstybės saugumo ministerijos (MGB) Kauno srities Šakių r. skyriaus vadais bei kariais, padedant <...> nuvyko prie Šakių raj. Žalgirio miške esančio M. Žukaitienės parodyto bunkerio, kartu su kitais MGB darbuotojais tą bunkerį apsupo bei užpuolė ir to užpuolimo metu Lietuvos partizanai <...> buvo nušauti, t.y. fiziškai sunaikinti kaip atskirai politinei grupei priklausę pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviai.“¹⁴⁷

Dalyvavimas genocido nusikaltime, pagal LR BK 99 straipsnį jau yra baigta veika. Lietuvos apeliacinis teismas, nagrinėdamas J. Navicko bylą, pažymėjo, kad:

¹⁴⁵ Šiaulių apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1¹-2/2001 m.

¹⁴⁶ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-9/1997 m.

¹⁴⁷ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-392/2004 m.

„dalyvavimas žudant žmones, priklausančius politinei grupei, yra vienas iš genocido nusikaltimo sudėties, numatytos BK 99 straipsnyje, objektyviųjų požymių. Dalyvavimas žudant žmones, priklausančius grupėms, išvardintoms BK 99 straipsnyje, pasireiškia ne tik veiksmų, kuriais atimama tų žmonių gyvybė, atlikimu, bet ir sąlygų tiems žmonėms žudyti sudarymu“¹⁴⁸.

Remiantis J. Navicko byloje surinkta medžiaga nenustatyta, kad jis nužudė kurį nors asmenį, tačiau jis dalyvavo MGB organizuotose operacijose, siekdamas sunaikinti žmones, priklausančius politinei grupei ir jo vaidmuo šiose operacijose buvo aktyvus.

Dalyvavimu darant genocido nusikaltimus pripažįstami ir atvejai, kai asmuo, pats tiesiogiai asmenų nešaudė, tačiau juos, pasmerktus mirčiai, konvojavo ar saugojo, kad nepabėgtų.¹⁴⁹ Čia galima prisiminti ir jau minėtas A. Lileikio ir K. Gimžausko bylas, kuomet jų sprendimais Vilniaus lietuvių saugumo policijos sulaikyti žydų tautybės asmenys buvo atiduodami vokiečių SS daliniams ir sunaikinami¹⁵⁰.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas savo nutarime apibūdino dalyvavimą genocide:

“aktyvūs veiksmai ruošiantis sunaikinimo operacijai, ginklų turėjimas, bendradarbiavimas su kitu asmeniu, padedančiu padaryti šį nusikaltimą atitinka nusikaltimo sudėties, numatytos BK 99 straipsnyje objektyviosios pusės požymį – dalyvavimą žudant žmones priklausančius politinei grupei”¹⁵¹.

Vertinant genocido nusikaltimą, įsakymo vykdymas (tarnybinė teisiųjų padėtis valstybės vadovų atžvilgiu arba atsakingų pareigūnų įvairiuose vyriausybinuose dariniuose atžvilgiu) neturi būti laikoma aplinkybe, naikinančia arba švelninančia bausmę. Tas faktas, kad kaltininkas veikė vyriausybės pavedimu arba viršininko įsakymu, neatleidžia jo nuo atsakomybės. Pavyzdžiu galėtų būti Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla:

„nacių okupacinės valdžios iš anksto suplanuotų ir vokiečių saugumo policijos ir SD (nacių saugumo tarnybos) 3/A operatyvinio būrio vadovų organizuotų masinių žydų etninei grupei priklausančių taikių civilių žudynių metu, A. Gecevičius, vykdydamas Tautos darbo apsaugos bataliono 1 kuopos vado Broniaus Kirkilos įsakymą, vadovavo Tautos darbo apsaugos bataliono 1 kuopos būrio kariams, kurie pagal jo duotas komandas šaudymui – “pasiruošti”, “ugnis” – šaudydami žudė pasmerktuosius žydus, etninei grupei priklausančius taikius civilius gyventojus ir **tokiu būdu dalyvavo** nužudant ne mažiau 463 žydus, etninei grupei priklausančius taikius civilius gyventojus, iš jų 416 vyrų ir 47 moteris“¹⁵².

Bendrininkavimas genocide gali pasireikšti įvairiais veiksmais, pavyzdžiui, slėptuvės buvimo vietos nurodymu, asmenišku dalyvavimu parodant slėptuvę:

¹⁴⁸ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-21/2009.

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 08/29D 2000 m.

¹⁵⁰ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-6 2000 m.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K-58/2005.

¹⁵² Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros baudžiamoji byla Nr. 10-2-024-87.

„M. Žukaitienė <...> asmeniškai rodydama kelių nuvedė valstybės saugumo ministerijos (MGB) pareigūnus bei karius į Šakių raj. esantį Žalgirio mišką ir parodė jiems tikslią partizanų bunkerio (žeminės) buvimo vietą, po ko bunkeris buvo apsuptas ir užpultas, o šio užpuolimo metu Lietuvos partizanai J. ir A. Aštrauskai buvo nušauti. Tokiu būdu M. Žukaitienė padėjo juos fiziškai sunaikinti.“¹⁵³

Taip pat bendrininkavimu pripažįstamas partizanų ryšininkų ir antitarybinio pagrindžio organizacijos narių išdavimas sovietų okupacinės valdžios represinei struktūrai:

„padėjo sovietų okupacinės valdžios represinei struktūrai fiziškai naikinti Lietuvos gyventojus, priklausiusius atskirai politinei grupei – pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyvius – Lietuvos partizanus, juos nužudant, išdavė jam žinomus partizanų ryšininkus bei žinomus antitarybinio pagrindžio organizacijos narius ir padėjo juos deportuoti iš Lietuvos į ją okupavusios TSRS valstybės teritoriją ir neteisėtai įkalinti toje teritorijoje esančiuose lageriuose¹⁵⁴.”

Kazio Gimžausko byloje teismas pripažino, kad bendrininkavimas genocide gali pasireikšti ir nurodymų pasirašymu:

“veiksmus pasirašant nurodymus perduoti žydų tautybės asmenis vokiečių saugumo policijai, kolegija vertina kaip bendrininkavimą, padedant vokiečių okupacinei valdžiai Lietuvoje vykdyti žydų tautybės asmenų genocidą, kuris pasireiškė ne tiesioginiu šių asmenų žudymu, tačiau tokiais tyčiniiais veiksmais, kuriais buvo siekiama sunaikinti dalį ar visą Lietuvos gyventojų, priklausančių etninei žydų grupei”¹⁵⁵.

Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, teikime pripažinti netekusiu galios teisių atkūrimo pažymėjimo Jonui Pupalagiui, taip apibrėžė bendrininkavimo veiksmus:

„būdamas sukilėlių būrio nariu, tarpe kitų asmenų suėmęs vieną žydų tautybės asmenį“¹⁵⁶.

Vilniaus apygardos teismas bendrininkavimu padedant padaryti genocidą įvardino tokius veiksmus, kai apgaulės būdu iškviečiami besislapstantys partizanai ir kitų asmenų sunaikinami:

“K. Kregždė, apsimesdamas partizanu, nors jau buvo saugumo organų užverbuotas, iškviesdamas besislapstantį partizaną V. Pesliką į susitikimą, pasinaudodamas V. Pesliko juo kaip partizano pasitikėjimu, išsivesdamas iš Rasimavičiaus namų, ko pasėkoje kitų 2-jų su juo buvusių agentų V. Peslikas vietoje, be jokio tyrimo, buvo sušaudytas, padėjo sovietų okupacinės valdžios represinei struktūrai – saugumui naikinti Lietuvos partizanus – dalį Lietuvos gyventojų, priklausančių atskirai politinei grupei, t.y. padarė nusikaltimą, numatytą LR BK 18 str. 6 d. ir 71 str. 2 d.”¹⁵⁷.

¹⁵³ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-392/2004.

¹⁵⁴ Klaipėdos apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. M1-161-174/2009.

¹⁵⁵ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-6 2000 m.

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 08-53D 2001 m.

¹⁵⁷ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-14 2002 m.

Kaip jau minėjome, bendrininkavimas genocide pasireiškia laibai įvairiomis formomis, svarbiausia, kad tokiais veiksmais yra padedama naikinti Lietuvos gyventojų dalį. Kaip atsakomybę sunkinančią aplinkybę, Lietuvos apeliacinis teismas J. Petronio byloje, pripažino tai, kad kaltinamasis nusikalstamą veiką padarė veikdamas bendrininkų grupe:

„būdamas represinės Lietuvos SSR valstybės saugumo ministerijos VSM (MGB) struktūros 2-N valdybos užverbuotu agentu (agentūrinis slapyvardis „Kairys“), veikdamas pagal iš anksto sudarytą ir patvirtintą veiksmų planą, bendrininkų grupe kartu su Lietuvos SSR valstybės saugumo ministerijos VSM (MGB) 2-N valdybos agentu ir agentais smogikais, dalyvavo ir vykdė sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros nurodymus fiziškai sunaikinti ir suimti Lietuvos gyventojus, priklausančius minėtai politinei grupei“.¹⁵⁸

Apibendrinant, genocido subjektais pačia bendriausia prasme galime laikyti nacistinę Vokietiją ir buvusią Sovietų Sąjungą, o dabartiniu metu – jos teisių ir pareigų perėmėją Rusijos Federaciją. Tačiau baudžiamojon atsakomybėn galima traukti tik fizinį asmenį, atlikusį genocido veiksmus ar bendrininkavusį genocide, bet ne represinę struktūrą (jos padalinį, grupę). Tai galėtų būti represinių struktūrų pareigūnai, tiesiogiai vykdę, planavę ar organizavę Lietuvos žmonių naikinimą, deportacijas, kankinimus ir pan.. Taigi, genocido subjektai tai genocido nusikaltimo tiesioginiai vykdytojai, organizatoriai, padėjėjai, kurstytojai ir kiti bendrininkai. Kiekvienu konkrečiu atveju atsakomybė yra individualizuojama konkrečiam gyvam fiziniam asmeniui.

Pažymėtina, kad kiekvienais metais mažėja objektyvios galimybės patraukti baudžiamojon atsakomybėn už pokariu vykdytą nacių ir sovietų genocido nusikaltimus. Net išaiškinus nusikaltimą žmoniškumui padariusį asmenį, įrodžius jo kaltę, paskelbus nuosprendį, dažnai jis atleidžiamas nuo realios bausmės, nes yra prastos sveikatos ir senyvo amžiaus. Pasitaiko atvejų, kuomet nagrinėjant baudžiamąją bylą, kaltinamasis miršta ir byla yra tiesiog nutraukiama.

2.2. Genocido nusikaltimo subjektyvieji požymiai

Nusikalstamos veikos subjektyvieji požymiai – tai veikos vidinė (psichinė) pusė, kuri parodo asmens psichinį santykį su jo daroma veika. Genocido nusikaltimo subjektyviusius požymius apibūdina **kaltė** ir **nusikalstamas tikslas**, t.y, subjektyvieji požymiai pasireiškia tiesiogine tyčia su konkrečiais apibrėžtais tikslais: visiškai ar iš dalies fiziškai sunaikinti gyventojus, priklausančius kuriai nors grupei. Genocido nusikaltimo visi veiksmai (žudymai, kankinimai, deportavimai, žalojimai, protinio vystymosi trikdymai, netinkamų gyvenimo sąlygų

¹⁵⁸ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla 1A-104/2013.

sudarymas, gimstamumo ribojimas ar prievartinis vaikų perdavimas kitoms grupėms) gali būti atliekami tik tiesiogine tyčia. Šią išvadą leidžia daryti nusikalstamo tikslo sunaikinti visą grupę ar jos dalį nurodymas. Tik įrodžius šį tikslą galima veiką kvalifikuoti kaip genocidą. Tai įmanoma net ir pavienių nusikaltimų atvejais, kai nužudomas vienas ar du žmonės, priklausantys pavyzdžiui, etninei grupei – žydams, bet būtina šiuo atveju įrodyti kaltininko tikslą nužudyti nors ir vieną žydų tautybės asmenį dėl to, kad jis yra žydų tautybės asmuo ir kad jis dėl to turi būti sunaikintas.

Kaltė – tai asmens psichinis santykis su daroma pavojinga veika (veikimu arba neveikimu) ir pasekmėmis¹⁵⁹. Asmuo, kuris vykdo genocido veiksmus, turi suvokti savo veiksmus, numatyti pavojingas jo veikimo padarinius ir jų siekti. Galima teigti, kad kaltininkas suvokia, jog atlieka veiksmus, skirtus fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių kokiai nors grupei, t.y. suvokia, kad žudo, žiauriai kankina, sunkiai žaloja kūną, trikdo protinį vystymąsi, sudaro tokias gyvenimo sąlygas, kuriomis siekia sunaikinti visą ar dalį tokios žmonių grupės, prievarta perduoda vaikus iš vienos grupės į kitą, naudoja priemones, ribojančias gimstamumą, deportuoja tokias žmonių grupes ir pan. Kaltininkas suvokia, kad asmenys, kuriuos jis siekia sunaikinti priklauso nacionalinei, rasinei, etninei, religinei, socialinei ar politinei grupei ir siekia juos sunaikinti dėl minėtos priklausomybės tam tikrai grupei. Tokią nuostatą patvirtina ir Lietuvos apeliacinis teismas pabrėždamas, kad:

„nusikaltimo padarymas tiesiogine tyčia, yra būtini genocido, kaip nusikaltimo, sudėties požymiai“¹⁶⁰.

Lietuvos apeliacinis teismas baudžiamojoje byloje dėl Romualdo Šilinio kaltinimo genocido nusikaltimo padarymu pažymėjo:

“Be to, iš BK 71 str. dispozicijos turinio matyti, kad šis nusikaltimas gali būti padaromas tik esant tiesioginei tyčiai, t.y. asmuo turi turėti konkrečiai apibrėžtą tikslą sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių kokiai nors nacionalinei, etninei, rasinei, socialinei ar politinei grupei“¹⁶¹.

Tiesioginę tyčia paprasčiau įrodyti organizatorių ar kurstytojų atveju kvalifikuojant jų veiką. O genocido tiesioginių vykdytojų ar padėjėjų atveju dažniausiai veikiama net ir nesuvokiant šio nusikaltimo tikslo – tam tikros žmonių grupės ar jos dalies sunaikinimo, bet siekiant materialinės naudos sau, kerštauojant, vykdant vadovybės įsakymą. Arba suvokiant galutinį nusikalstamą tikslą, bet dėl tam tikrų priežasčių bijo atsisakyti, priverstas daryti nusikaltimą. Tačiau net ir tokiais atvejais, vadovaujantis tarptautinėje teisėje pripažintais principais, preziumuojama, kad asmuo suvokė savo veiksmų pavojingumą, jų tikslą ir dėl to

¹⁵⁹ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2001, P. 201.

¹⁶⁰ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-392/2004 m.

¹⁶¹ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-34 2002 m.

atsirandančius padarinius. Tai neatleidžia nuo atsakomybės už genocidą, tačiau turi įtakos individualizuojant bausmę.

Tiek genocido tyčia, tiek tikslas akivaizdūs tiriant genocido organizavimo ir kurstymo atvejus. Įrodinėjimo ir veikos kvalifikavimo procese tikslą išryškinti labai sunku: ar genocidas vykdytas tiesiogiai, ar prie jo tik prisidėta. Praktikoje pasitaiko, kad tiesiogiai genocide dalyvavę vykdytojai veikė turėdami asmeninių tikslų ar motyvų žudyti, bet ir tokiu atveju jie veikė tiesiogine tyčia, nes suvokė, kad priklausydami atitinkamos represinės struktūros padaliniiui, iš esmės įgyvendina tam tikros žmonių grupės naikinimo politiką. Tokie asmeninio pobūdžio tikslai baudžiamajai atsakomybei už genocidą neturi jokios reikšmės ir kaltininkų baudžiamosios atsakomybės nepanaikina. Todėl ir MGB agentų smogikų byloje nustatytų tiesioginių genocido vykdytojų nurodomi motyvai, esą jie dirbę MGB ir dalyvavę smurtinėse operacijose prieš partizanus tik vykdydami vadovybės įsakymus, baimindamiesi dėl savo gyvybės ar artimųjų gerovės, dėl atlyginimo, tegali būti vertinami kaip jų veiksmus lengvinančios aplinkybės ir jokių būdu nepanaikina baudžiamosios atsakomybės.

Visgi, tyčia gali būti ir neapibrėžta, kai vykdytojai yra ištiesos organizacijos, tad galbūt organizavimo, vadovavimo ar dalyvavimo įtraukimas į BK 99 straipsnio dispoziciją yra siekis įtvirtinti, kad genocido organizavimas, vadovavimas ar dalyvavimas jame būtų iš karto baigtinis nusikaltimas ir užtenka tyčios nukreiptumo vien organizuoti, vadovauti ar dalyvauti genocide.

Nusikaltimo padarymo tikslas – tai asmens įsivaizduojami objektyvios tikrovės pasikeitimai, kurie turi atsirasti dėl nusikaltimo padarymo¹⁶². Būtiną genocido nusikaltimo požymis yra tikslas sunaikinti visus ar dalį gyventojų priklausančių kokiai nors nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei. Šis požymis labai reikšmingas patraukiant baudžiamojon atsakomybėn genocido politikos aukščiausius organizatorius. Tikslas, tiriant genocido bylas, ypač svarbus požymis, nes pakanka pavienio nusikaltimo vienam asmeniui pagal Baudžiamojo kodekso 99 straipsnio dispozicijos nurodytą tikslą, ir veika turi būti kvalifikuojama kaip genocidas. Nusikalstamas tikslas leidžia genocidą atskirti kaip specialią nusikaltimų žmoniškumui rūšį, taip pat atskirti genocidą nuo karo nusikaltimų, nusikaltimų asmeniui (pvz., nužudymo). Genocido nusikaltimo tikslas gali būti tiek visos grupės sunaikinimas, tiek jos dalies sunaikinimas.

Ypatinga tikslo reikšmė pasitvirtinta jau minėtoje baudžiamojoje byloje dėl Romualdo Šilinio kaltinimo genocido nusikaltimo padarymu. R. J. Šiliniui pareikštame kaltinime nurodoma, kad jis:

„tyčia siekė fiziškai sunaikinti dalį Lietuvos gyventojų, priklausančių socialinei-politinei grupei – Lietuvos partizanams, nepritarusiems okupacinei Sovietų Sąjungos politinei santvarkai ir organizavusiems

¹⁶² Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, P. 214.

*prieš ją ginkluotą pasipriešinimą ir tuo tikslu pranešė <...> apie partizano A. Kavaliausko buvimo vietą, ko pasėkoje pastarasis buvo sunaikintas*¹⁶³.

Tačiau, šie kaltinimai nepasitvirtino, nes kaip aiškino pats kaltininkas jis pranešė apie buvimo vietą, tačiau nurodė, kad tai jis padaręs ne dėl to, jog nekentęs Lietuvos partizanų ir siekęs juos sunaikinti, o turėdamas vieną tikslą – pasiteisinti prieš vadovybę dėl paskirtų tarnybinių ginklų praradimo, už ką jam grėsė baudžiamoji atsakomybė. Todėl, tikslo sunaikinti asmenį, kaip tam tikros grupės atstovą nebuvimas nulėmė tai, kad teismas konstatavo:

*“nėra surinkta pakankamai įrodymų, kad R. J. Šilinis, <...> siekė ir turėjo tikslą, kad A. Kavaliauskas būtų sunaikintas tiek kaip Lietuvos partizanas, tiek kaip paprastas žmogus, taip pat, kad jis tokiu būdu bendrininkavo nužudant A. Kavaliauską*¹⁶⁴”.

Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekse yra komentuojamas genocido tikslas. Kodekse pabrėžiama keletas svarbių aspektų dėl tikslo, kurie yra svarbūs genocido nusikaltimo kvalifikavimui. Pirmiausia tikslas turi būti sunaikinti grupė, o ne vieną ar daugiau individų, kurie yra atsitiktiniai tam tikros grupės nariai. Nusikalstama veika turi būti atlikta prieš individą dėl jo priklausomybės tam tikrai grupei ir kaip nuoseklus veiksmas esant bendram tikslui sunaikinti visą grupę. Būtent individo narystė tam tikroje grupėje labiau nei individo individualybė yra lemiantysis kriterijus parenkant genocido aukas. Grupė savaime yra galutinis tikslas arba norima auka šiame masiniame nusikalstame veiksme. Antra, tikslas turi būti sunaikinti grupę „apskritai“, turint omenyje atskirą, išskirtą vienetą ir ne kelis individus dėl jų priklausomybės tam tikrai grupei¹⁶⁵. Kaip matome, tikslas turi išryškėti ne tiek iš asmens sąmoningo siekimo sunaikinti vieną ar kitą grupę, kiek iš bendros politikos, prie kurios šis individas savo veiksmais prisideda. Dar vienas iš būdų, kaip galima nesunkiai nustatyti tikslą, yra asmens priklausymas organizacijoms, kurių tikslai yra genocidinių veiksmų vykdymas. Pavyzdžiui, nusikalstamo tikslo inkriminavimas gali būti paremtas tuo, kad Lietuvos TSR Valstybės saugumo ministerija (MGB) ir teisminėje praktikoje įvardijama kaip “struktūra su pagrindiniu tikslu – fiziškai sunaikinti dalį Lietuvos gyventojų, priklausančių atskirai politinei grupei – pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviams – Lietuvos partizanams”¹⁶⁶.

Genocido sudėtyje nėra nurodytas motyvas, taigi kvalifikuojamosios reikšmės jis neturi. Genocidą vykdė fiziniai asmenys vadovavosi pačiais įvairiausiai nusikaltimo motyvais: komunizmo doktrina ir kitokiais politiniais įsitikinimais, neapykanta konkrečiai tautinei, religinei

¹⁶³ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-34 2002 m.

¹⁶⁴ Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-34 2002 m.

¹⁶⁵ Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projekto, 1996 m. // http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/7_4_1996.pdf; prisijungimo laikas: 2014-02-17.

¹⁶⁶ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-14 2002 m.

ar kitokiai gyventojų grupei, partine drausme, karjeros siekimu genocidą vykdančiose organizacijose, pinigų siekimu, teikiamomis privilegijomis bei lengvatomis ir pan.¹⁶⁷ Ar asmuo tai darė vadovaudamasis savo įsitikinimais, tikėdamas žmonių naikinimo politikos teisingumu ir savo teisumu, ar už atlyginimą, siekdamas karjeros, ar tik vykdydamas įsakymą, ar iš baimės dėl savo, savo artimųjų gerovės, net gyvybės. Jokie aptariamų veiksmų motyvai, jokie kiti tikslai, kurių kaltininkas siekė savo veiksmais, nešalina atsakomybės už dalyvavimą Lietuvos gyventojų genocide.

¹⁶⁷ Šličytė Z. Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje. Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000. Vilnius: Ramona, 2002, P. 122. // <http://www.partizanai.org/failai/pdf/antikomunistinis-kongresas-I.pdf>; prisijungimo laikas 2014-02-22.

IŠVADOS

1. 1948 m. Jungtinių Tautų Konvencijoje „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ suformuluota genocido samprata ir pagrindiniai požymiai, kurie buvo perkelti ir į kitus tarptautinės baudžiamosios teisės šaltinius: Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų statutus, Jungtinių Tautų nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektą, Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutą. Pastebėtina, kad po 1948 m. Konvencijos, genocido formuluotė tarptautinėje teisėje įsitvirtino ir nekito. Nekito ir veikų, kurios gali būti pripažįstamos genocidu, jeigu jos padarytos nacionaliniu, etniniu, rasiniu ar religiniu požymiu pasižyminčių grupių atžvilgiu turint tikslą sunaikinti šią grupę ar jos dalį, sąrašas.

2. Galime teigti, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnyje įtvirtinta genocido nusikaltimo samprata pakartoja visus svarbiausius Konvencijos teiginius ir principus, o nusikaltimo sudėtis atitinka visus tarptautinėje teisėje įtvirtintus požymius. Tiesa, yra ir skirtumų, įtraukiant genocido nusikaltimą į Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, nusikaltimo sudėtyje padarytas esminis papildymas – buvo išplėstas saugomų grupių sąrašas, įtraukiant socialines ir politines grupes.

3. Tiek tarptautinėje teisėje, tiek Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose, genocidas gali pasireikšti šiomis nežmoniškoms veikomis: nužudymu; sunkių kūno sužalojimų ar protinių sutrikimų sukėlimu; tyčiniu sudarymu sąlygų, kuriomis siekiama grupę iš dalies ar visiškai sunaikinti; priemonių, kuriomis siekiama nutraukti vaikų gimstamumą grupėje, panaudojimu; prievartiniu vaikų perdavimu kitoms grupėms. Lietuvoje genocido formomis taip pat pripažįstamos deportacijos ir kankinimai. Apibrėžiant genocido sampratą Lietuvoje pabrėžiamas reikalavimas, kad grupė būtų naikinama fiziškai. Šis reikalavimas nėra visiškai teisingas, kadangi ne visos genocido formos numato fizinį sunaikinimą, pavyzdžiui, biologinis genocidas.

4. Apžvelgus Lietuvos teismų praktiką, pastebime, kad kvalifikuojant genocido nusikaltimus minimos tik dvi saugomos asmenų grupės, t.y., kuomet siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai etninei arba politinei grupei. Etninei grupei priskiriami žydų tautybės asmenys, o politinei – pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviai – Lietuvos partizanai ir jų rėmėjai. Išanalizavus teismų praktiką, matome, kad Lietuva pasižymi genocido nusikaltimų kvalifikavimo gausa ir didžioji dauguma šių nusikaltimų inkriminuojama praplėstosios grupės atžvilgiu t.y., dėl genocido nusikaltimo prieš politinę asmenų grupę – Lietuvos partizanus ir jų rėmėjus. Šiose bylose, po Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimo, ypač svarbu tampa tai, kad Lietuvos teismai, norėdami veikt

kvalifikuoti kaip genocidas, turi įvertinti ar nustatyta nusikalstama veika kėlė grėsmę visiškai ar iš dalies sunaikinti lietuvių tautą.

5. Atsakomybė už genocidą kyla ne tik tiesioginiams vykdytojams, bet ir genocido nusikaltimo organizatoriams, kurstytojams, padėjėjams ir kitiems bendrininkams. Tačiau, baudžiamojon atsakomybėn galima traukti tik fizinį asmenį, atlikusį genocido veiksmus ar bendrininkavusį genocide, bet ne represinę struktūrą (jos padalinį, grupę). Kiekvienu atveju atsakomybė yra individualizuojama konkrečiam gyvam fiziniam asmeniui, tačiau būtina įrodyti, kad asmuo veikė tiesiogine tyčia ir su tikslu sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių kokiai nors nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei.

6. Palyginti su genocido samprata, įtvirtinta tarptautinėje teisėje, nemažai valstybių genocidą traktuoja plačiau, pavyzdžiui, Lietuva, Lenkija, Estija, Suomija, Prancūzija, Slovėnija ir kt. Dažniausiai tai pasireiškia saugomų grupių, kurių atžvilgiu gali būti vykdomas genocidas išplėtimu. Nors kai kurios valstybės plečia ir genocidinių veikų sąrašą, pavyzdžiui, Ispanijos baudžiamasis kodeksas mini ir seksualinį užpuolimą. Tokio pobūdžio genocido sampratų įtvirtinimas yra visiškai pateisinamas, kadangi, suverenios valstybės, atsižvelgdamos į savo istorinį, politinį, socialinį ir kultūrinį kontekstą, turi teisę nacionalinėje teisėje nustatyti platesnės apimties genocido nusikaltimo apibrėžimą nei nustatytasis Konvencijoje. Lietuvoje, politinės ir socialinės grupės įtraukimą į Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnio sudėtį, lėmė konkretus tarptautinis ir istorinis kontekstas t.y. okupacinių totalitarinių režimų padaryti tarptautiniai nusikaltimai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Įstatymai ir kiti teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ // Valstybės žinios. 1992, Nr. 13-342.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 621, 71 straipsniais ir 81, 24, 25, 26, 35, 49, 54, 541, 89 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 42-1140.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie 1948 m. gruodžio 9 d. Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį ir 1968 m. lapkričio 26 d. Konvencijos dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai”//Valstybės žinios, 1992 05 10, Nr. 13-341.
6. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo “Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą” taikymo tvarkos // Valstybės žinios. 1992, Nr. 13-343.
7. 1948 m. gruodžio 9 d. Jungtinių Tautų konvencija „Dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23–855.
8. 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija // http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/lit.pdf; prisijungimo laikas: 2014-03-03.
9. 1966 m. gruodžio 16 d. „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77–3288.
10. 1968 m. lapkričio 26 d. Konvencija „Dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23–856.
11. 1984 m. gruodžio 10 d. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą // Valstybės žinios. 2006, Nr. 80-3141.
12. Baltarusijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://www.levonevski.net/pravo/kodeksy/uk/017.html>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.

13. Burkina Faso baudžiamasis įstatymas // <http://www.preventgenocide.org/fr/droit/codes/burkinafaso.htm>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.
14. Estijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.
15. International Military Tribunal for the Far East Charter (IMTFE Charter) // <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/04/4-06/military-tribunal-far-east.xml>; prisijungimo laikas: 2013-12-27.
16. Ispanijos Karalystės baudžiamasis kodeksas // <http://www.boe.es/boe/dias/1995/11/24/pdfs/A33987-34058.pdf>; prisijungimo laikas: 2014-03-01.
17. Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.
18. Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.
19. Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas, 1996 m. // http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/7_4_1996.pdf; prisijungimo laikas: 2014-02-17.
20. Prancūzijos baudžiamasis kodeksas // <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20140227>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.
21. Romos statutas // http://lt.wikipedia.org/wiki/Romos_Statutas; prisijungimo laikas: 2014-02-18.
22. Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.
23. Slovėnijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.
24. Suomijos Respublikos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.
25. Šveicarijos Konfederacijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; prisijungimo laikas: 2014-02-27.
26. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

27. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusios Jugoslavijos karo nusikaltimams teisti statutas // <http://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml>; prisijungimo laikas 2014-02-18.
28. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo nusikaltimams Ruandoje teisti statutas// <http://www.un.org/ru/law/ict/charter.shtml>; prisijungimo laikas: 2014-02-18.

Specialioji literatūra

29. Anušauskas A. “Genocido” sąvoka Lietuvos istorijoje // <http://www.genocid.lt/Leidyba/10/arvydas.htm>; prisijungimo laikas: 2014-01-12.
30. Anušauskas A. Komunizmo nusikaltimai Lietuvoje (istorinė statistinė apžvalga) // Antikomunistinis kongresas ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000. Vilnius: Ramona, 2002.// <http://www.partizanai.org/failai/pdf/antikomunistinis-kongresas-I.pdf>; prisijungimo laikas 2014-02-22.
31. Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais. Vilnius: Mintis, 1996.
32. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
33. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius, Eugrimas, 2000.
34. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga. Vilnius, Eugrimas, 2000.
35. Bubnys A. Lietuvių saugumo policija ir holokaustas (1941-1944) // <http://www.genocid.lt/Leidyba/13/bubnys.htm>; prisijungimo laikas: 2014-02-23.
36. Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944). LGGRTC, Vilnius, 1998.
37. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1993.
38. Eidintas A. Lietuvos žydų žudynių byla. Vilnius, 2001.
39. Gaškaitė-Žemaitienė N. Pasipriešinimo dalyvių ir kitaminčių persekiojimas Lietuvoje 1944-1990 m. Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000. Vilnius: Ramona, 2002. // <http://www.partizanai.org/failai/pdf/antikomunistinis-kongresas-I.pdf>; prisijungimo laikas 2014-02-22.
40. Lemkin's R. Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress // <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>; prisijungimo laikas: 2014-01-10.
41. Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998) // Sud. I. Ignatavičius. Vilnius: Vaga, 1999.

42. Prapiestis J. Ar Respublikos baudžiamoji teisė bus tarptautinio lygio? // Socialistinė teisė. Lietuvos TSR teisingumo ministerijos biuletėnis, 1989. Nr. 2.
43. Prapiestis J. Lietuvos teisės universiteto tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedros doc. dr. Justino Žilinsko monografijos „nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje“ recenzija // Jurisprudencija, 2002. T. 32(24).
44. Šličytė Z. Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje. Antikomunistinis kongresas ir tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 2000. Vilnius: Ramona, 2002. // <http://www.partizanai.org/failai/pdf/antikomunistinis-kongresas-I.pdf>; prisijungimo laikas 2014-02-22.
45. Tarptautinių žodžių žodynas. Antra pataisyta laida. Alma Littera, Vilnius, 2003.
46. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma Littera, 2001.
47. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998.
48. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 2001.
49. Visuotinė lietuvių enciklopedija. VI t. Fau-1 – Goris. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. Vilnius, 2004.
50. Žilinskas J. „Genocidas“ – sąvokos traktuotė Lietuvoje ir užsienyje // <http://www.genocid.lt/Leidyba/10/justinas.htm>; prisijungimo laikas: 2014-03-04.
51. Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius, 2003.
52. Лукашук И., Ледях И., Кудрявцев В. ir kt., Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма. Москва, 1995.
53. Мошенская Н.В. Проблемы ответственности за геноцид // <http://www.genocide.ru/lib/moshenskaya/1-1.htm>; prisijungimo laikas: 2014-01-12.
54. Нюрнбергский процесс. Сборник материалов в 8 томах. Москва, 1987.
55. Соломатин Ю. Геноцид: от библейских времен до XX века// <http://www.pravda.ru/world/nationals/nasledie/24-04-2006/50923-genocid-0/>; prisijungimo laikas: 2014-02-09.
56. Трайнин А.Н. Защита мира и уголовный закон. Москва, 1969, P. 408.

Teismų praktika

57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 08/29D 2000 m.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 08-53D 2001 m.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 08-56D/2001 m.

60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 08-62 sk. 2001 m.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 08-66D 2001 m.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K-58/2005.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė byla Nr. 2K-646/2000 m.
64. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-34 2002 m.
65. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-392/2004 m.
66. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-21/2009.
67. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-177/2011.
68. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-104/2013.
69. Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros baudžiamoji byla Nr. 10-2-024-87.
70. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-62/2004 m.
71. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-85-175/10.
72. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr.1-27-397/11.
73. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-268-290/2013.
74. Klaipėdos apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. M1-161-174/2009.
75. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas Nr. KT11-N4/2014.
76. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 2-8/2000 m.
77. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-81-09-2001 m.
78. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-22-337/2011.
79. Šiaulių apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1¹-2 2001 m.
80. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-9 1997 m.
81. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-6 2000 m.
82. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-14 2002 m.

Internetiniai šaltiniai

83. Didžioji kolegija byloje KONONOV prieš Latviją nenustatė Konvencijos pažeidimo // <http://www.tm.lt/ezt/naujiena/80>; prisijungimo laikas: 2014-02-10.
84. Etninė grupė // http://lt.wikipedia.org/wiki/Etnin%C4%97_grup%C4%97; prisijungimo laikas: 2014-02-22.
85. EŽTT paskelbė nuosprendį byloje Kononov prieš Latviją // http://www.alfa.lt/straipsnis/10358106/EZTTpaskelbe.nuosprendi.byloje.Kononov.pries.Latvija=2010-05-17_15-18/#.Uvf_Ak3Nubx; prisijungimo laikas: 2014-02-10.

86. Geriausias metas ištirti genocido bylas – praleistas, teigia prokurorai // <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/geriausias-metas-istirti-genocido-bylaspraleistas-teigia-prokurorai-56-45447#ixzz2srJqoAGz>; prisijungimo laikas: 2014-02-07.
87. Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros 2011 m. sausio 28 d. Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus veiklos 2010 metais ataskaita Nr. 17.9.-234 // <http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspNusikaltimaižmoniškumui/tabid/221/Default.aspx>; prisijungimo laikas: 2014-02-18.
88. Nusikaltimai žmoniškumui. Nusikalstamos veikos asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei // <http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspNusikaltimaižmoniškumui/tabid/221/Default.aspx>; prisijungimo laikas: 2014-02-10.
89. Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas // http://legal.un.org/ilc/summaries/7_4.htm; prisijungimo laikas: 2014-02-17.
90. Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse // Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje (Forma_1G) // http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=1; prisijungimo laikas: 2014-03-06.
91. Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai // <http://www.un.org/ru/law/icty/index.shtml>; prisijungimo laikas 2014-02-17.
92. Tarptautinis baudžiamasis tribunolas Ruandai // <http://www.un.org/ru/law/ictv/>; prisijungimo laikas: 2014-02-18.
93. Tarptautinių žodžių žodynas // <http://www.zodziai.lt/>; prisijungimo laikas: 2014-02-23.
94. Tarptautinių žodžių žodynas // <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Deportacija&wid=3945>; prisijungimo laikas: 2014-02-23.
95. Tarptautinių žodžių žodynas // <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Kastracija&wid=9535>; prisijungimo laikas: 2014-02-23.

SANTRAUKA

Šiuo metu genocidas yra laikomas baisiausiu iš visų nusikaltimų, tai nusikaltimas prieš žmoniją, žmoniškumą, o ne prieš atskirus žmones, jis ne kartą skaudžiai palietė ne tik Lietuvą, bet ir tarptautinę bendruomenę. Šiame darbe nagrinėjama genocido nusikaltimo teisinė samprata įtvirtinta tarptautiniuose dokumentuose ir Lietuvos Respublikos nacionaliniuose baudžiamosios teisės šaltiniuose. Darbo aktualumą sąlygojo tai, kad pastaruoju metu daugėja genocido nusikaltimų kvalifikavimo atvejų Lietuvoje, o Lietuvos teismai kreipėsi į šalies Konstitucinį teismą dėl Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintos plečiamosios genocido nusikaltimo sampratos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Abejonių sukėlė tai, kad Lietuva, grupių, kurių atžvilgiu gali būti vykdomas genocidas, sąrašą, lyginant su Konvencija dėl genocido, plečia – įtraukia politinę ir socialinę grupes. Lietuvos teisininkai genocido nusikaltimui nėra skyrę daug dėmesio, nedažni ir straipsniai šia tema. Todėl pagrindinis darbo tikslas buvo pateikti visapusišką ir išsamią genocido sampratos analizę tarptautinės teisės ir Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės požiūriu. Darbe aptarta genocido sampratos raida tarptautiniuose teisės aktuose ir Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose; išanalizuoti Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtinto genocido nusikaltimo sudėties požymiai, remiantis Lietuvos teismų praktika, pagrindiniais tarptautiniais dokumentais bei atskirų užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintomis genocido nusikaltimo sampratomis.

SUMMARY

The Legal Concept of Genocide in the Criminal Code of the Republic of Lithuania and the International Legal Acts

Правовая концепция геноцида в уголовном кодексе Литовской Республики и международно-правовых документах

В настоящее время геноцид признается самым тяжелым из всех преступлений, это преступление против человечества и человечности, а не против отдельных индивидов, это преступление не раз больно задело не только Литву, но и всемирное сообщество. Объектом исследования в этой работе является концепция преступления геноцида, закрепленное в международно-правовых документах и в национальных источниках уголовного права Литовской Республики. Актуальность работы определяет то, что в последнее время увеличивается число преступлений квалифицированных как геноцид, а суды Литвы обратились в Конституционный суд страны из-за расширенной концепции преступления геноцида установленной в уголовном кодексе Литовской Республики. Сомнения возникли из-за того, что Литва, по сравнению с Конвенцией о геноциде, расширяет список групп, которые могут быть подвергнуты геноциду, т.е. включает политические и социальные группы. Правоведы Литвы преступлению геноцида не придавали особого внимания, не часты и статьи на эту тему. Поэтому основная цель работы заключалась во всестороннем анализе концепции геноцида в международном праве и уголовном праве Литовской Республики. В работе рассмотрен процесс закрепление концепции геноцида в международно-правовых документах и источниках уголовного права Литовской Республики; проанализированы элементы состава преступления геноцид в уголовном кодексе Литовской Республики, основываясь на практике Литовских судов, основных международных документах, а также концепций геноцида утверждённых в некоторых зарубежных странах.